

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial

Förslag om hur urvalet och hanteringen av fynd från arkeologiska uppdragsundersökningar bör utvecklas för att uppnå en mindre resurskrävande och mer ändamålsenlig uppbyggnad av museisamlingarna.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Innehållsförteckning:

	sida
1. Sammanfattning	4
2. Uppdraget	5
3. Bakgrund (problemställning och tidigare gjorda utredningar)	6
4. Avgränsningar	7
5. Vad är ett arkeologiskt fynd?	8
6. Vad styr urvalet av arkeologiska fynd?	10
6.1 Kulturpolitik	10
6.2 Kulturminneslagen	11
6.3 Verkställighetsföreskrifterna	11
6.4 Övriga råd från RAÄ	12
6.5 Internationella överenskommelser och etiska regler	13
7. Urvalsprocessen	14
7.1 Regionala program och museernas insamlingsstrategier	14
7.2 Länsstyrelsernas hantering av förfrågningsunderlag och kravspecifikationer	15
7.3 Undersökarens undersökningsplan och fyndstrategi	16
7.4 Samråd om fyndurval	18
7.5 Undersökningsmetodik	19
7.6 Ställningstaganden under fält- och rapportarbete	20
8. Hur behandlas fynden?	21
8.1 Fasta fornlämningar respektive fornfynd/artefakter	21
8.2 Registrering och dokumentation	21
8.3 Analys av fornfynd samt eko- och geofakter (prover)	22
8.4 Recenta fynd	23
8.5 Massmaterial	23
8.6 Prover (eko- och geofakter)	23
8.7 Konservering	25
9. Hantering av fornfynd och prover som inte fyndfördelas	26
9.1 Återdeponering på undersökningslokalen	26
9.2 Deponering på annan plats än undersökningslokalen eller museimagasin	27
9.3 Kassering/destruering	28
9.4 Regionala skillnader	29
10. Att samla och bevara fornfynd för morgondagens behov	30
11. Hur används fornfynd som skall bevaras?	31

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

1. Sammanfattning

Verksledningen uppdrag att utreda vilka arkeologiska fynd från uppdragsarkeologiska undersökningar som bör tas till vara och hur fynden bör hanteras har sin grund i vissa museers problem med att ta om hand de fynd som grävs fram. De förslag till ändrade rutiner om urval och hantering av fynd som redovisas i utredningen utgår från att de 30-tal museer som tar emot fynd har skilda förutsättningar för sina insamlingsverksamheter. Även uppdragsarkeologins olika regionala förutsättningar, vad gäller exploateringstryck och forskningsläge, har lett till att förslagen mer kommit att handla om hur urvalsprocessen, samråd och hantering av fynden än om att peka ut vilka typer av fynd som inte bör samlas in.

Underlaget till utredningen är hämtat från litteraturstudier, en genomgång av olika styrdokument och intervjuer med representanter för de aktörer som direkt eller indirekt är involverade i uppdragsarkeologin.

Förslagen i korthet:

- Samråd mellan museernas samlingsansvariga, Länsstyrelser, undersökare (arkeologiska uppdragstagare) och konservatorer bör utvecklas om vilka fynd som bör samlas in, hur de skall hanteras, registreras och dokumenteras.
- Museernas insamlingsstrategier och överenskommelser om fyndfördelning bör beskriva hur urval av fynd bör gå till som museerna önskar få accedera till sina samlingar.
- De arkeologiska undersökarna bör formulera generella planer om urval, kassering och hantering av fynd.
- Undersökningsplanernas fyndstrategi måste utvecklas och då särskilt vad gäller vilket urval av fynd som skall bevaras men också hur fyndstrategin och valet av grävningmetodik skall kunna bidra till undersökningens måluppfyllelse.
- Då undersökningsplanen eller dess fyndstrategi inte kan följas bör till Länsstyrelsens uppföljningsmöten även representant för fyndmottagande museum och konservator kallas om avsteget har betydelse för fyndurvalet.
- Planeringen av undersökningsprojekten bör innehålla en processbeskrivning av när och hur urvalsbesluten under projektets gång skall tas.
- Förfrågningsunderlagen och kravspecifikationerna om arkeologiska undersökningar måste kompletteras med uppgifter om vilka fynd som skall bevaras och hur fynden skall hanteras. Beslutens bilagor (undersökningsplanerna) måste beskriva hur urval av fynden skall gå till och hur registrering samt dokumentation skall vara utformad.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

- En samordning av fyndregistreringens filformat bör initieras.
- Förpackningsmaterielen för fynd bör successivt förändras så att magasinutrymmena bättre kan utnyttjas.
- Deponering av kasserade fynd bör ske så att de inte kan uppfattas som indikatorer på fasta fornlämningar, t.ex. genom att lämnas till återvinningscentraler eller kommunala soptippar alternativt att de i vissa fall destrueras. I samband med att fynd kasseras bör det övervägas om de kan komma till nytta i pedagogisk verksamhet, t.ex. i museers barnverksamheter, skolor eller hembygdsgrändar.

Utredningen har genomförts i samråd med Statens historiska museer (SHMM) och Riksantikvarieämbetets (RAÄ:s) Samhällsavdelning, Enheten för kulturminnen (Sk). Utredningen är avsedd att utgöra underlag för Samhällsavdelningens arbete med att ta fram en handbok för uppdragsarkeologin.

2. Uppdraget

Riksantikvarieämbetets verksledning beslöt sommaren år 2008 att en utredning om hur urval och hantering av fynd som tas fram i samband med uppdragsarkeologiska underökningar bör reformeras, se utredningsdirektiv daterat 27 augusti 2008, Dnr: 320-2917-2008.

Utredningens syften är följande:

1. att beskriva hur urval av arkeologiskt fyndmaterial som tas fram i samband med arkeologiska undersökningar regleras och genomförs av uppdragsarkeologerna, samt att redogöra för de bakomliggande orsakerna till varför dessa urval görs eller inte görs.
2. att beskriva och analysera de problem som förknippas med urvalsprocessen fram till dess att beslut fattas om fördelning av fornyfunden.
3. att lämna förslag om generella utgångspunkter för värdering, dokumentation och urval samt om hur samråd och ställningstaganden angående urval av arkeologiskt fyndmaterial bör genomföras.
4. att beskriva hur arkeologiskt fyndmaterial som inte tillförs museisamlingar bör hanteras. Detta gäller särskilt om, när och hur t.ex. kassering/destruering samt deponering av arkeologiskt material kan komma i fråga.

Då frågan om hur urval av uppdragsarkeologiskt fyndmaterial bör gå till har beröringspunkter med den långsiktiga förvaltningen av fynden och verkstälighetsföreskrifterna (KRFS 2007:2) skall utredningen bedrivas i samråd med Samhällsavdelningen. Likaså skall utredningen genomföras i samråd med SHMM i egenskap av centralmuseum men också med företrädare för Länsstyrelser, museisektorn, arkeologisk uppdragsverksamhet och universitet.

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

3. Bakgrund (problemställning och tidigare gjorda utredningar)

Expansionen av uppdragsarkeologin under 1900-talets andra hälft och en vidgad syn på vilka fyndkategorier som skulle tas om hand ledde tidigt till en kraftig ökning av arkeologiskt material som tillfördes museerna och att dessa fick problem med att omhänderta fynden. Problemen bestod av att museernas kapacitet för att konservera, accedera och magasinera fynden inte alltid räckte till. Då dessa problem blev uppenbara tillsatts år 1983/84 ett fyndhanteringssektariat med representanter från RAÄ och SHMM vars arbete kom att presenteras i ett flertal rapporter och skrifter under 1980-talet och en bit in på 90-talet, se bl.a. skriftserien Museiarkeologi. Problemen med det så kallade fyndberget kom dock att kvarstå, se Fynd 94, Hantering av arkeologiska fynd i Sverige, rapport från RAÄ och SHMM 1994.

Ett flertal utredningar kom också att behandla konserveringskostnaderna. Detta ledde till att kostnadsansvaret för förstagångskonserveringen fördes över på företagen (exploatörerna) i och med 1997 års ändring av kulturminneslagen, SFS 1988:950, KML.

Svårigheter förknippade med hanteringen av så kallade massfynd blev påtagliga i och med undersökningarna av en kritpipsfabrik i Stockholm och Ostindiefararen, ett vrak i Göteborgs inlopp med en last av porslin. Förekomsten av massfynd, d.v.s. stora mängder av tillsynes likartade föremål, från dessa undersökningar gav upphov till en debatt om hur dessa skulle hanteras och det varsvåriga i att selektera massfynd, se Arkeologiska Massfynd, RAÄ rapport 1994.

För några år sedan genomfördes ett seminarium på Svenska Arkeologiska Samfundets initiativ om fyndhantering, där urvals- och gallringsfrågor samt fyndförvaringsproblemet omfattning diskuterades. Då det är omständligt att gallra i befintliga museisamlingar, på grund av olika internationella konventioner och nationella lagar, kom uppdragsarkeologernas urval av fynd i fokus. Vilka fornfynd och prover som arkeologerna i fält samlar in, dokumenterar och som sen analyseras varierar liksom vad som tillförs museisamlingarna. Bristen på nedskrivna insamlingsstrategier av det slag som anges i ICOM:s etiska regler och aktuella anvisningar om hur, när och av vilka dessa urval bör göras har sannolikt lett till en högst varierande praxis. Hur dessa urval beror på en rad faktorer, vilka som regel är samtidsrelaterade eller formade av olika traditioner.

Museernas ansvar att samla och bevara fynd för framtida behov är problematiskt så till vida att det knappast går att förutsäga vilka krav på samlingarnas sammansättning och dokumentation som kommer att gälla i framtiden då såväl kulturpolitiken som forskningens inriktning är förändlig.

Under senare år kom RAÄ att betrakta beslutsordning om fyndfördelning som allt mer otillfredsställande. År 2004 gav RAÄ Länsstyrelsen i Västra Götaland i uppdrag att utreda frågan om hur fyndfördelningen skulle kunna för-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

ändras. RAÄ ansåg bland annat att systemet behövde effektiviseras, att frågor kring hanteringen av fornfynden behövde integreras tidigt i den arkeologiska processen och att det regionala samarbetet kring fyndmaterialet behövde utvecklas och stärkas. Utredningen föreslog att allt omhändertaget fyndmaterial från arkeologiska undersökningar skulle bli kvar i statens ägo, vilket förutsatt en ändring i KML, samt att Länsstyrelserna i sina undersökningsbeslut skulle "anvisa" vilket museum som skulle ta emot och förvara fynden. Denna ordning byggde på avtal/överenskommelser om fyndmaterial och att riktlinjer om förvaring skulle träffas mellan mottagarmuseerna, RAÄ och SHMM. Därigenom skulle undersökaren och det museum som förbundet sig att ta emot fyndmaterialet tillsammans kunna diskutera frågor om urval och hantering av fynd redan i samband med undersökningen. Förslaget skulle innebära ett visst merarbete för Länsstyrelserna medan SHMM skulle få ett väsentligt ökat ansvar och en vägledande roll i frågor kring hanteringen av arkeologiskt fyndmaterial. Av remissvaren framgick också att det vore önskvärt att i första hand SHMM gav vägledning i hur fynd bör hanteras t.ex. vad gäller urval i samband med arkeologiska undersökningar, återdeponering och gallring i befintliga museisamlingar.

Under 2007 analyserade RAÄ utredningens förslag och remissvaren. År 2008 färdigställde RAÄ ett förslag till ändrad praxis för fyndfördelning, som bygger på nuvarande system men som inför en enklare handläggning och utveckling av grundtanken med avtal/överenskommelser om fördelningen fyndmaterial. Detta gör det möjligt att integrera fyndmaterialet i den arkeologiska processen på regional nivå. För RAÄ:s förslag krävs inga ändringar i KML, RAÄ ansvarar även i fortsättningen för beslut om fyndfördelning och äganderätten till fyndmaterialet övergår från staten till museet som får fyndmaterialet. RAÄ:s nya praxis börjar införas under år 2009.

Trots att flera utredningar behandlat omhändertagandet av fynd från arkeologiska undersökningar och lämnat förslag till ändrade rutiner och synsätt är problemen med fyndackumuleringen inte i alla delar åtgärdade. Förhållandevis få av utredningarnas förslag har genomförts och då särskilt de som har att göra med att få till stånd ett väl fungerande samarbete kring urval av fynd som skall accederas museisamlingar.

4. Avgränsningar

Utredningen begränsas till hanteringen av arkeologiskt material i form av fynd som tas fram efter beslut enligt 2 kap. 11-13 §§ KML och innan de införlivats med en museisamling. Med fynd menas i denna utredning artefakter, eko- och geofakter d.v.s. organiskt respektive oorganiskt provmaterial för olika sorters analyser

Hanteringen av etiskt känsligt material (humanosteologiskt material och fynd från ursprungsbefolkningarnas kulturer) omfattas inte av denna utredning. Detta bör hanteras i särskild ordning.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

5. Vad är ett arkeologiskt fynd?

Vad som betraktas som ett arkeologiskt fynd (d.v.s. ett arkeologiskt källmaterial i vid bemärkelse) har varierat över tiden. De senaste decenniernas inventerings- och utgrävningsverksamhet har bidragit till ett kraftigt expanderat fyndbegrepp och som en följd där av har fynden kommit att insorteras i allt finmaskigare strukturer och kategorier. Olika synsätt på vad som är ett arkeologiskt fynd har också utvecklats beroende på vem betraktaren är.

I den så kallade fyndhanteringsutredningen (Fynd 91, En utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige, RAÄ och SHMM, 1991) tas frågan upp om vad som är ett arkeologiskt fynd. Följande delvis skilda fyndbegrepp redovisas i utredningen:

1. Det antikvariska fyndbegreppet
2. Det arkeologiska fyndbegreppet
3. Kulturminneslagens fyndbegrepp

De olika fyndbegreppen beskrivs i resonerande ordalag, några distinkta definitioner redovisas inte. Uppdelningen har som utgångspunkt antikvariens, arkeologens/forskarens respektive juristens perspektiv på vad ett arkeologiskt fynd är för något och hur detta förändrats genom åren.

Det antikvariska fyndbegreppet omfattar både fornfynd (artefakter) och fasta fornlämningar. Redan i rubriken till 1666 års "PLACAT" antyds denna uppdelning, genom att där görs en åtskillnad mellan "Gamble monumenter och Antiquiteter". Vad som under 1600-talet betraktades som antikviteter kan utläsas av Gustaf II Adolfs Memorial från den 29 maj 1630. Främst avsågs olika skrifter såsom runinskrifter, lagböcker och krönikor men också mynt. Under de följande århundradena utvecklades både fornlämningsbegreppet och synen på vad som betraktades som fornfynd.

Sannolikt berodde uppdelningen mellan fasta fornlämningar och fornfynd på praktiska ställningstaganden, såsom på skilda bevarandeförutsättningar. Fornlämningarna kom därigenom att karteras och dokumenteras medan fornfynden samlades in och med tiden införlivas i museisamlingar. Det var således lämpligt att skilja ut fornfynden som den materia som kunde samlas i museer till skillnad från de ohanterliga fornlämningarna som lättast bevarades där de påträffats (in situ).

Av resonemangen i utredningen Fynd 91 kring de olika fyndbegreppen kan utläsas att uppdelningen av i fasta fornlämningar och fornfynd inte bara har lång hävd utan också acceptans bland olika intressegrupper.

Det antikvariska fyndbegreppet inrymmer i sig också en rad underordnade begrepp som med tiden utökats. Som exempel kan nämnas jord- respektive vattenfunna fornfynd, massförekomster av fornfynd, o.s.v. Likaså har en alltmer definierad begreppsapparat utvecklats vad gäller de fasta fornlämningarnas olika typer.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Det arkeologiska fyndbegreppet skiljer sig från det antikvariska så till vida att det också utgår från resultat av analyser och bearbetningar av fyndmaterialet. Vilket i sin tur resulterat i definierade fyndgrupper beroende på hur fyndomständigheter, kontext, datering m.m. tolkats. Fyndens källvärde oavsett om det rör fast fornlämning eller fornfynd har särskild betydelse, vilket lett till en särskild terminologi om t.ex. flyttade, rekonstruerade respektive slutna eller över tid ackumulerade (hopade) fynd och så kallade lösfynd.

KML:s fyndbegrepp kännetecknas framför allt av vad som skall skyddas och bevaras samt vem som har äganderätten till fornfynd och hur man skall agera då fornfynd påträffas. Nuvarande lagstiftning definierar vad som är fast fornlämning liksom vad som är ett fornfynd.

I 2 kap.1 § KML beskrivs vad som är fast fornlämning. Den lyder som följer: ”Fasta fornlämningar är skyddade enligt lag. Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna.” Därefter följer en uppräknning av exempel på olika typer av fasta fornlämningar.

I 2 kap. 3 § KML definieras fornfynd på följande sätt: ”Fornfynd är föremål som sakna ägare när de hittas och som 1. påträffas i eller vid en fast fornlämning och som har samband med denna eller 2. påträffas under andra omständigheter och kan antas vara minst etthundra år gamla.”

I tidskriften *Museiarkeologi 1* (Arkeologin skapar själv sina källor, 1988 Inga Lundström och Jenny-Rita Næss) utvecklas tankar om arkeologiska fornfynd som en av flera källor för arkeologisk forskning och bevarandeproblematiken kring dessa. Författarna redogör för hur arkeologin kommit att intressera sig för allt fler olika typer av källor som t.ex. eko- och geofakter samt klassificeringen av källorna och hur dessa klassificeringar förändrats.

Denna utökning och uppdelning av vad som definieras som fynd (arkeologiskt källmaterial) har lett till olikartade bedömningar av hur ett fynd skall klassas och hanteras. Som exempel kan nämnas att lerklining, vilken ingått i en husvägg, betraktas antingen som del av fast fornlämning, fornfynd enligt KML:s definition eller som provmaterial för analys. Beroende på hur lerkliningens värderats och klassats har den dokumenterats och bevarats i varierande grad.

Till skillnad från artefakterna (av människan producerade föremål) har källmaterial i form av eko- eller geofakter, (fyndkategorier i form av organiskt eller oorganiskt material som bl.a. har betydelse för dateringar och miljöanalyser) långt ifrån alltid tillförts museisamlingarna.

Efter det att de analyserats har de ofta kasserats, vilket lett till att analyserna inte gått att kontrollera eller upprepa.

Genom att arkeologin kommit att bli mer tvärvetenskaplig har också fynden kommit att hanteras på ett alltmer differentierat sätt. Detta gäller såväl de primära källmaterialen d.v.s. originalen i form av bevarade fasta fornläm-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

ningar och fornyfynd som de sekundära källorna i form av olika dokumentationer.

Vad som betraktats som ett arkeologiskt fynd och uppdelningen av dessa i olika kategorier samt vad som bevaras som primär respektive sekundär källa har varit beroende av när och av vem bedömningen gjorts. För tillfället rådande forskningsinriktningar, lagstiftning samt praktiska samt ekonomiska förutsättningar för bevarandet har sannolikt varit de vanligaste orsakerna till de olikartade bedömningarna om vad som skall tillföras museisamlingarna.

6. Vad styr urvalet av arkeologiska fynd?

Uppgifter om hur arkeologiska fynd skall hanteras finns direkt eller indirekt i olika sorters regelverk, bl.a. i propositionen 1998/99:114, kulturminneslagen, verkställighetsföreskrifterna till denna och RAÅ:s rekommendationer, internationella överenskommelser samt etiska regler varifrån följande axplock är hämtade.

6.1. Kulturpolitik

Propositionen Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål 1998/99:114 behandlar inte specifikt fynd annat än i samband utförelsefrågor. Den är dock intressant in detta sammanhang bl.a. då den innehåller uttalanden om vad som bör betraktas som kulturarv och att detta är föränderligt, vilket bör tolkas som att såväl definitionen som värderingen av fynd förändras över tid samt bakgrunden till dagens mål för kulturmiljöarbetet.

I propositionens avsnitt 4.1, Bakgrund, sida 19, konstateras följande: ”Kulturarvet utgörs av vad tidigare generationer skapat och hur vi uppfattar, tolkar och för det vidare. Varje tid bildar sig således, vilket också framhölls i propositionen, en egen uppfattning om det kulturella arvets innehåll och betydelse och om vilka delar av det som är särskilt värdefulla och angelägna att ta vara på och utveckla.” (Propositionen som åsyftas i andra meningen, första bisatsen är prop. 1987/88:104.)

Kulturarvets föränderlighet framgår också av beskrivningen av kulturarvsbegreppet i propositionen 1998/99:114, sidan 21, där det uttalas att ”dess innehåll är öppet och dynamiskt och påverkas ständigt av tidsmässigt och socialt skiftande värderingar.”

Som skäl för regeringens förslag om mål för kulturmiljöarbetet anges på sidan 28 följande:

”Kulturmiljön bär på vittnesbörd om vår historia och på gemensamma minnen. Det är därför viktigt vad som bevaras eftersom det i hög grad kommer att påverka vad vi kan få kunskap om. Bredast möjliga urval av miljöer och andra vittnesbörd om kultur och natur måste därför tas till vara, såväl enstaka objekt som hela miljöer, såväl det exklusiva och specifikt intressanta som det vardagliga, såväl det som präglats av dominerande kulturer som av dominera-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

de, såväl av det dagliga livet övergivna kulturminnen som levande, också det som präglats av vår tid.”

Propositionens beskrivning av begreppet kulturmiljö kan tolkas som att det inte bara är de exklusiva fynden skall tas till vara utan också de mer vardagliga och de som tillhört minoriteter. Att urval i bred bemärkelse måste göras framgår också av följande citat från samma sida som det ovanstående:

”Kulturmiljöarbetet syftar till att göra kulturarvet i form av kulturmiljöer och kulturminnen tillgängligt för hela befolkningen, för nu levande och kommande generationer. Det innebär att kulturarvet i sina väsentliga delar skall fortleva, vara väl dokumenterat, väl tolkat och väl presenterat samt i tillämpliga delar fortsatt brukat på ett sätt som inte bryter ner dess väsentliga värden. Att förstå och förklara samt förmedla och försvara är tillsammans med klok användning, varsam förnyelse och entusiasmerande och insiktsfulla presentationer, nyckelbegrepp i de strategier som måste tillämpas tillsammans i ett framgångsrikt arbete för kulturmiljön.”

6.2 Kulturminneslagen

Enligt 3 § 2:a kap KML skall ett fornfynd sakna ägare när det hittas. Enligt 4 § tillfaller fornfynd som påträffas i eller vid fast fornlämning och som har samband med denna staten. Fornfynd som påträffas under andra omständigheter och som kan antas vara minst etthundra år gamla tillfaller upphittaren. Han är dock skyldig enligt 4:e § att erbjuda staten att få lösa in vissa av dessa mot betalning. Av 4 § framgår att det är metallföremål (guld, silver, koppar, brons och andra kopparlegeringar) samt depåfynd som kan komma att lösas in av staten.

Fynd som påträffas i fast fornlämning men som inte har samband med denna har en oklar status. Lagtextens 3§ 2:a kap. är svårtolkad, vilket lett till att dessa inte alltid tas till vara.

I 13 § anges att inför en kommande exploatering av fornlämning ”får Länsstyrelsen ställa upp skäliga krav på särskild undersökning för att dokumentera fornlämningen”. I vilken omfattning fornfynd som påträffas i samband med en särskild utredning, förundersökning eller särskild undersökning bör tas tillvara framgår varken av lagtexten eller av förarbetena till denna.

6.3 Verkställighetsföreskrifterna

I Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2:a kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KRFS 2007:2) regleras Länsstyrelsens och uppdragstagande institutions åtagande vad gäller fyndhantering i samband med arkeologisk utredning och undersökning.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

I 10 § 4:e punkten sägs att Länsstyrelsen i sitt förfrågningsunderlag särskilt skall ange ”undersökningens syfte och inriktning, ambitionsnivå och målgrupper” samt i 8:e punkten att Länsstyrelsen skall lämna ”Anvisningar för hantering och konservering av fornfynd utifrån undersökningens syfte och avgränsning.” Enligt allmänna råden till 10 § bör Länsstyrelsen lämna anvisningar om ”eventuella prioriteringar vid såväl insamlandet av fynd som vilka som bör bli föremål för konservering”.

I kravspecifikationen som utgör en del av förfrågningsunderlaget skall enligt 11§ Länsstyrelsen begära in uppgifter om bl.a. undersökarens ”fyndstrategi” vilken enligt de allmänna råden bör utformas i samråd med konservator och i vissa fall även med osteologisk expertis. I 23 § anges att ”fornfynd skall insamlas i överensstämmelse med den fyndstrategi som ingår undersökningsplanen som bifogas Länsstyrelsens beslut”. I denna paragraf anges också att ”det fyndmaterial som tillvaratas vid undersökning skall, efter eventuell selektion och konservering, lämnas till det museum som Riksantikvarieämbetet anvisar”.

I 2:a §, Begreppsförklaringar, anges att en fyndstrategi är en redogörelse för bl.a. ”beskrivning av metoder för fyndinsamling och fyndhantering samt motivering för tillvaratagande och selektion av fynd och urval av fynd till konservering under fältarbete och rapporteringen.”

Vad som är fornfynd omfattas inte av föreskrifterna då dessa endast behandlar 2 kap. 10-13 §§ KML. Provmaterial i form av eko- och geofakter behandlas därför inte heller. I de allmänna råden nämns dock att analysresultat räknas till dokumentationen och om dokumentationen är av betydelse skall den enligt 28 § tas om hand så att den bevaras och är tillgänglig.

6.4 Övriga råd från RAÄ

I RAÄ:s Rekommendationer vid upprättandet av undersökningsplaner, utarbetandet av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering, 1998:1, lämnas vad gäller fyndhantering endast råd om hantering av fynd och konservering. Urval av fynd behandlas inte annat än vad gäller urval av fynd som ska konserveras.

I RAÄ:s Handbok för uppdragsarkeologi som successivt läggs ut på RAÄ:s externa hemsida anges att Länsstyrelsen ska ge anvisningar för fyndinsamling, fyndhantering och konservering utifrån undersökningens syfte och inriktning. Utifrån de anvisningar som Länsstyrelsen ger i förfrågningsunderlaget ska undersökaren i undersökningsplanen utforma en fyndstrategi. I denna ska undersökaren bl.a. motivera vilka fynd/fyndmaterial som man har för avsikt att ta tillvara och om man avser att endast samla in delar av eller selektera bort vissa fynd/fyndmaterial. Fyndstrategin ska dessutom innehålla en redogörelse över vad som ska konserveras och motiven till detta urval. Vidare rekommenderas att undersökaren redogör för vilka konsekvenser valda metoder får för insamlandet av fynd/fyndmaterial.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

6.5 Internationella överenskommelser och etiska regler

I Europarådets konvention om skydd för det arkeologiska kulturarvet, (Valletta den 16 januari 1992, som i Sverige trädde i kraft den 12 april 1996, SÖ 1995:84) första artikeln uttalas att syftet med konventionen är att det arkeologiska kulturarvet skall skyddas som en ”källa för det europeiska kollektiva minnet och som ett redskap för historiska och vetenskapliga studier”. I artikel 1 definieras vad som är arkeologiskt kulturarv, varibland ”lösa föremål” räknas upp som en del av detta. Konventionen lägger vikt vid det arkeologiska kulturarvets betydelse för forskning.

I artikel 9 (Främjandet av det allmänna medvetandet) förbinder sig varje part som ratificerat konventionen ”att främja allmänhetens tillgång till viktiga delar av dess arkeologiska kulturarv, särskilt fornminnesplatser, och främja visning för allmänheten av ett lämpligt urval av arkeologiskt material.” Närmare än så behandlas inte urval av fornyfynd. I ICOMOS:s Charter for the protection and management of the archaeological heritage (1990) konstateras dock att arkeologiska undersökningar alltid innebär urvalssituationer angående vad som skall dokumenteras och bevaras samt att information går förlorad.

I Svenska arkeologiska samfundets riktlinjer för god arkeologisk praxis uttalas i punkt 2:5 att ”En strategi skall formuleras i inledningen till varje projekt för magasinering och handhavande av fynd och prover, samt för förmedling och kontakt med samhället.” I EAA:s Code of practice finns en motsvarande punkt med i det närmaste samma ordalydelse.

Behovet av strategier för insamling tas också upp i ICOM:s etiska regler för museer. I punkt 2.1 uttalas att ”Varje museistyreelse eller motsvarande bör anta och offentliggöra skrivna riktlinjer för samlandet som tar upp förvärv och vård av samlingarna och hur de ska användas/deras användning. Riktlinjerna bör också belysa ställningen för sådant material som inte kommer att katalogiseras, konserveras eller ställas ut.”

I ICOM:s regler, avsnitt 2. anges som princip: ”Museernas uppdrag är att förvärva, bevara och främja sina samlingar som ett bidrag till skyddet av naturarvet, kulturarvet och det vetenskapliga arvet. Museernas samlingar är ett arv som är viktigt för oss alla, som intar en särställning i lagstiftning och som åtnjuter internationellt rättsskydd. I det medborgerliga förtroendeuppdraget ligger en omdömesgill förvaltning med rättsligt ägande, varaktighet, dokumentation, tillgänglighet och utmönstring/gallring under ansvar.”

Av ICOM:s regler om gallring av befintliga museisamlingar framgår att detta endast kan ske under vissa betingelser och i undantagsfall, se också ICOM:s yrkesetiska regler.

Ett exempel på hur detta konkretiserats är den Danska Kulturarvsstyrelsens riktlinjer för avyttring och kassering av föremål i statliga museer. Som huvudprincip anges att föremål (fynd) bör utmönstras före accederingen till mu-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

seisamling, d.v.s. den enklaste och det mest rationella urvalet ska genomförs innan fynden införlivas med en museisamling, (GUIDLINES, april 2005/ Ref.nr. 2003-324/00000-0002).

7. Urvalsprocessen

7.1 Regionala program och museernas insamlingsstrategier

Som hjälp för Länsstyrelserna i deras upphandlingar och beslut om arkeologiska uppdrag har det tidigare framförts förslag om att arkeologiska handlingsprogram borde upprättas. Sådana har också tagits fram i många regioner, främst av de uppdragsarkeologiska institutionerna själva. Dessa program är dock av så översiktlig natur att de som regel inte är till någon större hjälp för Länsstyrelserna i deras ställningstagande om vilket specifikt urval av fynd som bör göras i de enskilda undersökningarna. Länsstyrelserna har därigenom hitintills varit tvungna att frånhända sig ställningstagandet om vilket fyndurval som bör göras till de undersökande institutionerna.

Vid intervjuerna av de tillfrågade Länsstyrelserna uppgav ingen att de har ett aktuellt program för uppdragsarkeologin som behandlar vilka fynd som bör tas till vara. Några Länsstyrelser framförde att de inte har resurser för att ta fram ett sådant program. Länsstyrelsen i Västra Götaland har fått i uppdrag av RAÄ att ta fram en metod för framställning av "handlingsprogram för uppdragsarkeologin". När sådana program kan komma till stånd är dock oklart liksom i vilken omfattning de kommer att behandla urval av fynd som bör accederas museisamlingarna. Det är dock troligt att dessa program åtminstone indirekt kan komma att bli ett stöd för Länsstyrelserna i deras arbete med att ge direktiv i urvalsfrågan. Så t.ex. att inriktningen på kommande uppdragsarkeologiska undersökningar kan komma att beskrivas liksom museernas önskemål om vad för fyndmaterial de önskar få sig tilldelade.

Då det saknas resurser och tvingande regler för att ta fram eller vidareutveckla handlingsprogram för vad uppdragsarkeologin i länet bör inriktas på, är det heller inte troligt att dessa kommer att kunna spela en funktionell roll vad gäller vilka fyndmaterial som bör tillvaratas inom de närmaste åren.

Inget av de tillfrågade museerna hade någon nedskrivna insamlingsstrategi som klargör vilka fyndkategorier museet önskar införliva med sina samlingar. Det som däremot finns, om än inte alltid så formaliserat, är önskemål om fyndfördelning och vilka sorters undersökningar man vill ta emot fynd från. Det kan då vara frågan om att man antingen vill ha samtliga fynd från alla grävningar inom sitt län, från vissa fornlämningar eller från sina egna undersökningar. Några museer uppgav att de ibland för diskussioner med arkeologerna om vad för sorts material de inte önskar ta emot. Det kan t.ex. vara fråga om ben från VA-schakt eller vilket marinarkeologiskt material som kan rymmas i museet respektive vad som bör återdeponeras i vatten. Flera museer menade att det är fältarkeologerna som avgör vilket fyndmaterial som samlas

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

in och då utifrån Länsstyrelsens anvisningar och den vetenskapliga inriktning som formulerats i underökningsplanen.

7.2 Länsstyrelsernas hantering förfrågningsunderlag och kravspecifikationer

Vid en genomgång av ett urval av förfrågningsunderlag som upprättats under 2008 visade det sig att endast hälften av Länsstyrelserna lämnar anvisningar för hantering och konservering av fornyfynd enligt verkställighetsföreskrifternas 10§ punkt 8, medan resten inte gör det alls eller på ett tveksamt sätt, se intern arbetshandling upprättad av RAÄ, Sk. Det är som regel i samband med särskilda utredningar och förundersökningar som Länsstyrelserna utelämnade eller lämnade oprecisa anvisningar om hur fynden skulle tas till vara.

Som en del av denna utredning har en genomgång av ett urval av förfrågningsunderlag som nyligen upprättats genomförts. Denna visade att då det finns anvisningar så handlar dessa som regel om undersökarens redovisning av fyndhantering inför konservering, vilka fornyfynd som skall konserveras och vem som skall utföra konserveringen samt till vilken kostnad. I något ensstaka fall avsåg anvisningarna urval av fornyfynd som skulle samlas in och bevaras. I t.ex. förfrågningsunderlag angående förundersökningar av Gladhammars gruvområde, Förfrågningsunderlag från Kalmar Länsstyrelse Dnr: 431-2549-08, anges att "Föremål som påträffas i schakten skall i nuläget inte tas upp utan främst dokumenteras.". I några ensstaka fall anger Länsstyrelserna att vissa fyndgrupper skall prioriteras som har betydelse för de frågeställningar som gäller för undersökningen, se t.ex. Förfrågningsunderlag från Länsstyrelsen i Västra Götalands län angående särskild undersökning av fornlämning RAÄ nr 70, 223 och 226 i Skepplanda sn, Ale kn, Dnr: 431-14292-2007.

Av den ovan nämnda genomgången framgick också att drygt hälften av Länsstyrelserna i enlighet med verkställighetsföreskrifternas 11§ punkt 6 begärde in uppgifter om undersökarens fyndstrategier medan resten inte gjorde det alls eller på ett tvetydigt sätt. I de fall fyndstrategier efterfrågas så görs det som regel i de kravspecifikationer som ingår som en del i Länsstyrelsernas förfrågningsunderlag. Dessa visade sig i några fall vara mer detaljerade vad gäller fyndhanteringen än själva förfrågningsunderlagen. Så t.ex. efterfrågas undersökarens fyndstrategier som inte bara ska redovisa fyndens omhändertagande och konservering utan också "undersökarens uppfattning om vilket fyndmaterial som ska tillvaratas respektive inte tillvaratas samt motiveringen till denna selektion." Detta citat är hämtat från anbudsfrågan avseende arkeologisk förundersökning av fornlämning 39 i Gällersta socken, Länsstyrelsen i Örebro län, Dnr: 431-21063-2007. I denna ovanligt utförliga kravspecifikation sägs också att "I fyndstrategin bör även göras en kort beskrivning av de metoder för fyndinsamling och fyndhantering som undersökaren kommer att använda."

I jämförelse med en utvärdering av Länsstyrelsernas handläggning av hur konserveringsfrågor hanterades i uppdragsarkeologiska ärenden under åren 2002-2003 har viss förbättring skett under senare år, se Fynden – källmaterial

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

för framtiden, Uppföljning av arkeologisk konservering i handläggning och praktik hos Länsstyrelser och undersökare, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2007:10. Troligen har denna rapport och att kostnadsansvaret för första gångskonserveringen förts över på företagen lett till att Länsstyrelserna i något högre grad än tidigare fokuserat på frågor om fyndens konservering medan urvalet av vilka fornfynd som skall tas till vara och fyndfördelas kommit i skymundan. Länsstyrelsernas anvisningar om urval av fornfynd är överlag mycket knapphändiga och oprecisa. Än sämre detaljerade är Länsstyrelserna vad gäller tillvaratagande av eko- och geofakter. Hur de skall tas till vara d.v.s. hanteras efter det att de analyserats nämns över huvud taget inte. Samverkan med konservator om urval av vilka fornfynd som skall konserveras tas emellanåt upp i Länsstyrelsernas upphandlingar men inget om hur samverkan bör gå till om vilka fornfynd, eko- och geofakter som skall tillföras museisamlingar.

Som regel överlåter Länsstyrelserna åt undersökaren att föreslå vilket fyndmaterial som skall prioriteras och tas om hand. I enstaka fall har dock Länsstyrelsen gett anvisningar om vilket fyndmaterial som skall prioriteras och sparas. När så har skett har det gjorts med hänvisning till undersökningens potential och frågeställningar eller fyndens pedagogiska värde. Endast i undantagsfall anvisar Länsstyrelsen vilka fyndkategorier som skall konserveras.

Ingen Länsstyrelse ger anvisningar om hur kasserade fynd skall hanteras, t.ex. var de skall dumpas eller om de skall destrueras. Några Länsstyrelser anger dock att fynd från särskilda utredningar och i vissa fall även från förundersökningar skall återdeponeras i de schakt där de påträffats efter det att de registrerats och dokumenterats.

Endast en av de tillfrågade Länsstyrelserna hade samråd med det museum som brukar ta emot fynd om vilket fyndurval som skall tillföras museet och då endast i speciella fall.

7.3 Undersökarens undersökningsplan och fyndstrategi

Som bör framgå av ovanstående avsnitt lämnar Länsstyrelserna i huvudsak fältet fritt för de undersökande institutionerna att föreslå vilket fyndmaterial som skall samlas in och bevaras. Hur hanteras då urvalet av fornfynd, eko- och geofakter i undersökningsplanerna? Vid en genomgång av ett urval av undersökningsplaner från år 2008 visade det sig att i undersökningsplanerna svarar man som regel endast på det som Länsstyrelsen begärt svar på. Några upplysningar om urval av fornfynd eller fyndstrategi lämnas inte om Länsstyrelsen inte särskilt begärt det trots att det vore befogat i åtminstone undersökningsplaner för särskilda undersökningar. Ett annat genomgående drag är att då undersökarna tar upp hur fynden skall hanteras så handlar det mest om urval av fynd för konservering, vem som skall konservera och hur fynden skall hanteras för att inte ta skada. Hänvisningar görs ofta till RAÄ:s Underättelser 1988:1, Uppdragsarkeologi. I dessa underättelser omnämns inledningsvis fyndhantering men de ger endast konkreta anvisningar om hur fyn-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

den skall omhändertas, hur konservering bör gå till och hur fyndmaterialet skall vara ordnad samt beskrivet inför inlämning till SHM. Några riktlinjer för urval av fornfynd, eko- eller geofakter som bör bevaras lämnas inte i dessa anvisningar, dessa kommer dock att ersättas av ett avsnitt om fornfynd i Handbok för uppdragsarkeologi som är under framtagande.

De genomgångna undersökningsplanerna som innehåller en fyndstrategi med beskrivningar av fyndurval uppvisar en stor variation vad gäller vilka slag och hur stor andel av fynden som man avser att bevara. Allt ifrån att inga fynd till att alla fynd som grävs fram skall bevaras förekommer. Då inga fynd sparas är det som regel i samband med särskilda utredningar eller mindre förundersökningar. I något enstaka fall anges att fynd som inte tillvaratas skall dokumenteras och eller återdeponeras i undersökningsschakten. I de fall då merparten av fynden tas till vara prioriteras vilka sorters fynd som skall tas tillvara. Recenta eller efterreformatiska fynd ges som regel lägre prioritet, vilket innebär att de inte bevaras eller att endast ett mindre urval tas till vara. Detta gäller också så kallade massmaterial ur vilka det som regel endast bevaras ett representativt urval. I några enstaka undersökningsplaner anges att fynd från slutna kontexter eller fynd som har betydelse för frågeställningarna, datering eller tolkning av lager skall tas tillvara, underförstått att andra fynd inte sparas om de inte har en avgörande betydelse för lämningarnas tolkning eller datering.

I undersökningsplanerna används inte benämningarna eko- och geofakter utan dessa materialkategorier omnämns som prover. Vad för prover och i vilka syften som dessa samlas in beskrivs oftast utförligt d.v.s. vilka analyser som man vill genomföra. Om proverna kommer att bevaras nämns inte i något enda fall. Det vore rimligt att det i undersökningsplanen redogörs även för detta då detta är av betydelse för att förstå om analyserbart material kommer att sparas eller om det finns material sparad för att göra om analyserna och kontrollera analysernas tillförlitlighet.

Ett initiativ har tagits av UV-Väst i samverkan med SVK, Västarvet, Studio Västsvensk Konservering, vad gäller samverkan i fyndhanterings- och konserveringsfrågor. I dokumenten, Hållpunkter för samarbete mellan Studio Västsvensk Konservering och Riksantikvarieämbetet UV-Väst samt Fyndhantering och konservering på RAÄ UV, som bilagts UV-Västs undersökningsplaner finns en utförlig redogörelse om samverkansformer parterna emellan om fyndhantering och då särskilt om hur fynden skall hanteras före och i samband med konservering. Även samarbete mellan UV och SVK och generella riktlinjer angående urval, kassering och dokumentation av fynd omnämns i dokumenten.

Ett annat intressant dokument är SAU:s, Societas Archaeologica Upsalainensis, gallringsplan för arkeologiska fynd, se bilaga 1, som SAU hänvisar till i sina undersökningsplaner. I denna "gallringsplan" finns redogörelser för hur SAU:s personal bör hantera och gallra olika fyndkategorier, främst material som kan förekomma i stora mängder och med begränsad informationsmängd.

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Gallringsplanen behandlar även samråd kring urvalsfrågor, registrering och destruering av kasserade fynd.

Vid intervjuerna med de undersökande institutionerna framkom att i stort sett alla undersökare uppger att det är Länsstyrelsens kravspecifikation och framför allt frågeställningarna i undersökningsplanen som styr vilket urval av fynd som kommer att tas till vara. Några undersökare framhåller fyndens värde som utställningsföremål eller betydelse för tolkningen av undersökningsobjektet och att det därför sparas avvikande och spektakulära fynd även om de saknar betydelse för de frågor som angetts i undersökningsplanen. Flera undersökare säger också att fyndkontexten har stor betydelse för vilket värde fynden tillmäts. I vilken utsträckning fynd i omrörda lager, t.ex. i ploglager tas till vara varierar dock. Även inställningen till så kallat recent material varierar. Även värderingen av massmaterial varierar, vilket troligen har sin grund i olika regionala forskningstraditioner och att massmaterial är en heterogen grupp d.v.s. vad som definieras som massmaterial ur vilket enstaka exemplar kan väljas ut varierar. Flintavslag är ett exempel på en fyndkategori som värderas olika beroende på forskningstraditioner, datering och i vilken region den påträffas.

Generellt tenderar yngre material och då framför allt sådant från de senaste århundradena att tillmätas mindre värde liksom starkt fragmenterade fynd och fyndkategorier som förekommer i stor mängd och som innehåller få observerbara variabler varför de oftare kasseras än andra kategorier av fynd. Som exempel omnämns ofta bränd lera utan avtryck.

Undersökningsbudgeten och särskilt den del som avser konservering av fynd har också en avgörande betydelse för vad som kommer att införlivas museisamlingarna. Detta då de flesta museer som regel inte vill ta emot okonserverade fynd, vilket får till följd att t.ex. odefinierbara järnfragment och spikar ofta kasseras.

I något enstaka fall har sammansättningen av museisamlingar haft betydelse för prioriteringen av vilka fynd som tas till vara. Som exempel kan nämnas Bohusläns museum som uttryckt en önskan om att få fynd från vikingatida boplatser medan museet är mindre angelägen om att införliva flintor från avslagsplatser på Lihultsboplatser.

Några informanter uppger att vilket och hur omfattande urval som görs är beroende av de enskilda arkeologernas kunskap, intresseinriktning och benägenhet att spara (ekormentalitet).

7.4 Samråd om fyndurval

Merparten av de tillfrågade arkeologerna uppgav att de inte hade några samråd med samlingsansvariga på det museum som brukar ta emot fynden om vilket material de önskar få införliva med samlingarna. Endast i ett par fall uppgavs att informella samtal fördes mellan fältarkeologer och samlingsan-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

svariga om urvalsfrågor. I dessa fall var det frågan om samtal mellan grävande arkeologer och samlingsansvariga på Bohuslänsmuseum och mellan arkeologer på Rio Kulturkooperativ och Göteborgs Stadsmuseum. Då samtal av detta slag förekommit har det som regel handlat om generella ställningstaganden från samlingsansvarigas sida om vad som inte ansetts angeläget att samla in på grund av överrepresentation i befintliga samlingar.

7.5 Undersökningsmetodik

Hur och med vilka syften en undersökning genomförs har stor betydelse för vilket och hur omfattande fyndmaterial som kommer att samlas in. Värderingen av undersökningsobjektets informationspotential och vilka frågor som ska belysas är avgörande för hur undersökningen genomförs t.ex. vad gäller vilka delar som skall undersökas noggrant, extensivt eller inte alls. Detta gäller särskilt boplotsundersökningar där valet kan stå mellan sampling i form av rutgrävning, sökschakt/trancher eller totalavbaning med maskin.

Vid särskilda utredningar och förundersökningar undersöks som regel endast bråkdelar av objekten. Det är heller inte ovanligt att fyndförande lager och anläggningar lämnas orörda vid utredningar och förundersökningar om det inte på förhand är bestämt att marken skall exploateras och fornlämningen kommer att tas bort. Av de fynd som påträffas tas heller inte alla till vara, utan ofta sker en selektion. Numera genererar således särskilda utredningar och schaktningsövervakningar inga eller få fynd till museisamlingarna. Detsamma gäller som regel även för förundersökningar och då särskilt de som genomförs i avgränsande syfte. Bidragande orsaker till att inte större fyndmängder tas till vara från dessa typer av undersökningar beror på de numera allt mer pressade tid- och kostnadsramarna samt i vissa fall på en restriktiv hållning hos Länsstyrelserna till att ta tillvara fynd. Att fynd som samlas in och i vissa fall sparas beror oftast på deras värde som hjälpmedel för datering och tolkning av aktiviteter och anläggningar. Spektakulära fynd d.v.s. sådan som är unika eller lämpade att ställas ut tas dock till vara. En restriktiv hållning vid dessa typer av undersökningar gäller också för insamlandet av eko- och geofakter d.v.s. provtagning. När detta görs sker det som regel i dateringssyfte eller för miljöanalyser. Även här har de snäva tid- och kostnadsramarna betydelse för hur mycket som samlas in.

De särskilda undersökningarna är de undersökningar som generera mest med fynd men även här förekommer stora variationer beroende på fornlämningens storlek och art. Undersökningar av vissa stenåldersboplatser och gravfält samt kulturlager i fuktiga miljöer resulterar som regel i stora fyndmängder. Undersökningar av kulturlager med goda bevarandeförhållanden d.v.s. fuktiga sådana i de medeltida stadskärnorna har dock kommit att bli allt mer ovanliga än vad som var fallet då stadskärnorna förnyades.

De alltmer pressade förhållandena under vilka de särskilda undersökningarna numera genomförs har lett till att delar av undersökningsobjekten som regel ges en lägre prioritet eller inte alls undersöks. Allt oftare används grävmaskin

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

för att frilägga de delar av undersökningsobjektet som bäst kan ge svar på de frågor som ställts upp inför undersökningen eller som under själva undersökningen visat sig vara särskilt intressanta. Prioriteringar görs även vad gäller undersökning av de delar av fornlämningen som är av intresse för målsättningarna med undersökningen. Så t.ex. grävs för hand oftast endast delar av stolphål medan återstoden schaktas bort med maskin eller lämnas oundersökta. Detta förfarande att inte handgräva alla delar av objekten har sin grund i att arkeologerna tvingats till allt snävare prioriteringar och därigenom valt att inte ta tillvara allt fyndmaterial. Även valet av sållningsteknik för att tillvarata fynd har stor betydelse för hur stort och vilka sorters fynd som samlas in. Om t.ex. fuktiga kulturlager maskingrävs, grävs igenom med spade, gås igenom på hackbord eller vattensållas har en avgörande betydelse för det tillvaratagna fyndmaterialets art och omfattning.

Hur stor andel av det totala fyndmaterialet som inte tas till vara är svårt att uppskatta. Även om det inte genomförts kontroller av hur mycket och vilka fyndkategorier som i praktiken väljs bort så är det rimligt att anta att det mest genomgripande urvalet av vilka fynd som tas till vara görs i fält och att detta urval görs allt mera medvetet utifrån de frågor som ställts upp inför och under fältarbetet.

Vilket fyndmaterial som samlas in är också beroende av hur fyndkontexten och stratigrafien bedöms. Ett fynd som påträffas i en definierbar kontext d.v.s. en urskiljbar anläggning eller ett lager i en intakt lagerföljd tillmäts som regel ett större källvärde än fynd från påförda eller omrörda lager. Singel context-metoden har medfört att fynden som regel delas upp på fler delposter, vilket i sig innebär fler fyndnummer och ett merarbete även om antalet föremål som registreras och som tas till vara inte är fler än vad som var fallet med tidigare undersökningsmetoder.

7.6 Ställningstaganden under fält- och rapportarbete

Under framförallt fältarbetet görs ständigt val som har betydelse för vilket fyndmaterial som kommer att kunna omhändertas. Det gäller t.ex. val av hur stora och var schakt tas upp, vilken grävmetod som för tillfället skall användas, om metalldetektor skall användas och om val av sållningsmetod. Hur stort fyndmaterial som kommer att påträffas och av vilka slag kan inte alltid förutsägas trots att objektet förundersökts och att olika samplingsmetoder och metalldetektering allt oftare tillämpas. Vilka fynd som samlats in har under de senaste decennierna också styrts av att de oftare använts för att datera och funktionsbestämna anläggningar än för forskning om fynden i sig. Flera av de undersökande institutionerna uppger också att av det tillvaratagna fyndmaterialet kasseras en del i fält och efter det att det registrerats samt i vissa fall analyserats. Detta gäller särskilt så kallade massmaterial, fynd med osäker kontext och fynd som tidsmässigt inte hör till den fornlämning som undersökningen primärt skall omfatta.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Vid diskussionerna med de intervjuade arkeologerna framkom att det finns tillfällen då det är lämpligt och också vanligare att man tar beslut om vilket fyndmaterial som skall omhändertas och bevaras. Ett första sådant inträffar när undersökningsobjektet banats av och rensats d.v.s. då en översiktlig bild av spridning och sammansättning av anläggningar och fynd framträtt. När sedan merparten av fältarbetet genomförts och fyndmaterialet samlats in, rengjorts och registrerats uppstår ett andra beslutstillfälle om vilka fynd som bör bevaras. Då digital inmätning och registrering (GIS) allt oftare tillämpas bör spatiala analyser av fyndmaterialet kunna göras redan i fält och ligga till grund för detta andra urval i fält. I samband med efterbearbetningen, då analyser av såväl fornfynd som av eko- och geofakter genomförts och då det sista avgörandet tas om vad som bör konserveras uppstår ett tredje tillfälle att ta ställning i urvalsfrågan. Detta gäller särskilt vilka referensprover som bör bevaras för att analyser vilka gett avgörande resultat skall kunna kontrolleras eller upprepas. Även om det inte är särskilt vanligt i dag så bör en sista kontroll göras av att ett rimligt och väl motiverat fyndmaterial valts ut inför det att det skall överlämnas till det museum som skall ta emot dem.

8. Hur behandlas fynden?

8.1 Fasta fornlämningar respektive fornfynd

Uppdelningen i fasta fornlämningar och fornfynd har som ovan nämnts en lång tradition liksom att de hanteras på olika sätt. Trots skilda förutsättningarna och metoder när det gäller att bevara fasta fornlämningar respektive fornfynd så finns det också vissa likheter. I enstaka fall har fornlämningar införlivats och bevarats i museisamlingar. Förutom run- och bildstenar kan nämnas att preparerade profiler genom kulturlager och ugnar magasinerats eller tagits om hand för utställningsändamål. Man har heller inte varit konsekvent vad gäller att bevara fornfynden som original i museisamlingar utan i likhet med de fasta fornlämningarna har de ibland bara dokumenterats utan att accederas till samlingarna. Detta gäller särskilt fyndkategorier som inte av hävd betraktats som fornfynd t.ex. massmaterial, eko- och geofakter samt recenta fynd.

8.2 Registrering och dokumentation

Numera lägesbestäms fynden oftast med hjälp av totalstation och registreras i digitala databaser. Flera olika digitala system används i registreringssyfte. UV:s Intrasis är det dokumentationssystem som utvecklats längst och som har flest användare. Inmätning av fynd med hjälp av GPS förkommer liksom analog inmätning och registrering och då oftast vid utredningar, schaktningskontroller och mindre förundersökningar. Någon standard finns inte annat än vad gäller märkning och paketering av fynd, se SHMM: s anvisningar, Bilaga 2.

Registreringen av fynden omfattar som regel lägesangivelser, anläggnings- och lagertillhörighet, antal eller vikt samt typ. Noggrannare dokumentationer i form av textbeskrivningar och eller avbildningar görs allt mer sällan. Speci-

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

ella fynd och särskilt sådana som har betydelse för undersökningens målsättningar beskrivs dock oftast mer utförligt och fotas. Fotograferingen kan ske antingen för publicering av fynden i rapporter, artiklar eller för att man vill ha fynden dokumenterade inför att de konserveras. Teckning av fynd förekommer allt mer sällan. Kasserade fynd registreras som regel men det förekommer också att inga noteringar görs om vad som kasserats. Då det bestämts att fynden skall återdeponeras i provschakt som tas upp vid utredningar och förundersökningar registreras fynden som regel på samma sätt som fynd som sparas vid slutundersökningar.

Flera museer har skilda system för registrering av fynd, ett som används inom uppdragsarkeologin och ett annat för museets samlingar. För museernas accorderingsregistrering finns ett flertal olika programvaror, vilka som regel inte är kompatibla med de digitala dokumentationssystem som används av uppdragsarkeologerna. Detta problem hanteras på lite olika sätt, några museer konverterar fynddata eller omregistrerar manuellt fynden medan andra nöjer sig med att registreringen enbart finns i den uppdragsarkeologiska databasen eller att endast lägga in vissa basdata i museets huvudkatalog. Detta liksom att det fortfarande finns analoga fynddatabaser som inte digitaliserats gör att fyndmaterialen ofta är svåråtkomliga. Problemet med de skilda registreringsystemen som troligen finns på merparten av museerna innebär ett merarbete för såväl museipersonalen som de arkeologer och forskare som vill studera fynden.

Prover registreras oftast i samma system som artefakterna. De uppgifter som registreras omfattar som regel art av prov samt var de tagits. Som regel slängs provmaterialet efter det att det analyserats. I enstaka fall sparar arkeologerna själva provmaterial en tid i förhoppning om att få extra medel för att genomföra analyser som inte rymts i den ordinarie undersökningsbudgeten. Detta beroende på att museerna som regel endast tar emot analyserat provmaterial och då sådant som kan likställas med artefakter d.v.s. ben och fröer.

8.3 Analys av fornfynd samt eko- och geofakter (prover)

Numera görs bearbetningar och analyser av såväl fornfynd som av eko- och geofakter i större omfattning inom ramen för de uppdragsarkeologiska undersökningarna än vad som var fallet i uppdragsarkeologins barndom. Detta har sin förklaring i det sedan början av 1990-talet uttalade uppdraget att undersökningarna inte bara skulle leda till dokumentationer för kommande forskning. Numera skall undersökningarna i sig också vara forskningsinriktade. De resultat som genereras genom analyser framför allt av eko- och geofakter kan dock inte alltid kontrolleras då prover för kontroll eller upprepad analys inte sparas konsekvent. Så borde dock vara fallet om uppdragsarkeologin skall kunna uppnå en tillförlitlighet och akribi i paritet med andra vetenskaper. Några av undersökarna var väl medvetna om det tveksamma i att slänga analyserade prover då detta innebär att analyserna inte kan kontrolleras eller upprepas.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

8.4 Recenta fynd

Fynd som påträffas i eller i anslutning till en fornlämning men som inte har ett tidsmässigt samband med denna hanteras oftast annorlunda än de fornyfynd som är samtida med fornlämningen. Detta gäller särskilt fynd som bedömts vara yngre än fornlämningen medan de som är äldre än fornlämningen oftast hanteras på samma sätt som de fornyfynd som har samband med fornlämningen. Någon allmänt tillämpad praxis verkar inte finnas om hur dessa så kallade recenta fynd (sentida fynd) bör värderas och hanteras. I vissa fall ignoreras de helt eller så dokumenteras de varefter de kasseras. I undantagsfall samlas de in helt eller delvis och hanteras i likhet med övriga fornyfynd. Orsaken till detta kan dels vara att 3§ KML inte är helt lättolkad, dels att de tillmäts liten eller ingen betydelse för de frågeställningar som formulerats i undersökningsplanen och för kommande forskning.

8.5 Massmaterial

Som massmaterial betraktas oftast föremål som förekommer i stor mängd och som tillkommit på ett likartat sätt samt därigenom fått ett ensartat utseende. Som exempel på massmaterial kan nämnas bränd lera, lerklining, avslag från tillverkning av stenredskap och slag. Ibland har ben, viss keramik och likartade metallföremål som spikar och nitar betraktats som massmaterial. Även andra typer av föremål har stundtals betraktats och hanteras som massmaterial.

Om dessa fynd inte kan knytas till definierbara kontexter t.ex. om de ligger spridda i ploglager (omrörda lager) är det inte ovanligt att de helt ignoreras. Om de däremot kan knytas till intakta lager eller anläggningar tillmäts de oftast större betydelse. Med vilken ambitionsnivå de hanteras beror också på vilken betydelse de kan ha för de frågeställningar som ställts upp inför undersökningen. Vanligt är att de till läge mäts in och översiktligt dokumenteras i fynddatabaser för t.ex. spridningsanalyser och tolkningar av anläggningar. Vanligtvis kasseras de redan i fält och särskilt då registreringen gjort digitalt. Ett begränsat urval kan dock komma att sparas och då som referenser, för kommande analyser eller beroende på att enskilda individer uppvisar särdrag, t.ex. lerklining med avtryck från den konstruktion som den ingått i. Vanligtvis anges i fyndlistor vad som kasserats.

8.6 Prover (eko- och geofakter)

Genom att arkeologin kommit att bli allt mer tvärvetenskaplig har också fyndbegreppet vidgats. Allt ifrån mikroskåpiska organismer till hela eller delar av anläggningar samlas in som prover och preparat för olika sorters analyser. Det kan t.ex. vara fråga om att studera tillverkningsprocesser, råmaterials ursprung, miljöförhållanden samt näringsfång och för att datera lager och anläggningar. Som regel görs begränsade urval av vilka prover som tas till vara. Vilka prover som samlas in och hur är framför allt beroende av vilka frågeställningar som skall belysas, ekonomiska förutsättningar, bevarandeförhållanden och om provmaterialen kan knytas till definierade kontexter.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Som källa för arkeologisk forskning har innehållet i dessa prover i form av eko- och geofakter kommit att få minst lika stor betydelse som de traditionella artefakterna. De har dock hanterats såväl under själva utgrävningen som därefter på ett betydligt mer varierat sätt än vad som är fallet med de traditionella artefakterna. Allt ifrån att helt ignoreras till att enbart dokumenterats i varierande grad och därefter kasseras eller att bli föremål för analys och i vissa fall även bli införlivade i museisamlingar har förekommit. Någon allmänt tillämplad praxis finns inte heller när det gäller omhändertagandet av dessa typer av arkeologiskt källmaterial, utan sannolikt har det styrts av fältarkeologens kunskapsnivå och av de frågeställningar som formulerats inför undersökningarna samt av att vissa museer tenderat att i första hand accedera fornyfynd lämpade för utställningsändamål.

I skriften *Museiarkeologi 2, Naturvetenskapligt provmaterial - arkeologisk källkategori - fyndfördelningsproblem från 1982*, redovisar författaren Inga Lundström bl.a. en enkät om hur arkeologer och museitjänstemän betraktat och hanterat slagg. Enkäten redovisar ett brett spektrum av åsikter om hur denna typ av källmaterial värderas och hanteras, vilket kan bero på om slaggen kategoriserats som artefakt, massmaterial eller prov (geofakt). En utbredd uppfattning bland dem som svarade på enkäten är dock att slaggen betraktas och hanteras som ett rent forskningsmaterial, d.v.s. om den samlas in och analyseras sker det utifrån att vara en källa för forskningen och inte för utställningar i museerna. Intresset för att accedera slagg till museisamlingarna visade sig heller inte vara särskilt stort eller utbrett. Lundström för därför fram ett förslag om att slaggen borde förvaras i tre till fyra depåer, trots att detta skulle innebära en splittring av fynden på olika och geografiskt skilda depåer och museimagasin. En centralisering till ett fåtal depåer skulle dock kunna underlätta genomförandet av komparativa studier. Av enkäten framgår också att såväl fältarkeologer som museitjänstemän är beroende av specialister för att slaggen skall kunna bli hanterad och utnyttjad på ett meningsfullt sätt. Att skilja på fyndmaterial från en och samma undersökning innebär ett avsteg från en etablerad praxis att hålla samman fyndmaterialen från undersökningarna. Det skulle också leda till komplikationer bl.a. vad gäller fyndfördelning och hur magasineringen skall organiseras, varför förslaget i nuläget inte framstår som möjligt att realisera.

Vid intervjuerna med samlingsansvariga på museerna framkom att inställningen till att ta emot och förvara provmaterial av olika slag i museerna varierar kraftigt. Några museer uppgav att de inte tar emot provmaterial alls eller att det inte längre lämnas in prover till museet. De museer som tar emot prover accederar dem i vissa fall till samlingarna t.ex. om de analyserats och det påträffats material som kan likställas med artefakter såsom sädeskorn. Några museer sparar prover en tid utan att föra in dem i huvudkatalogen eller tar bara emot visst material såsom dendrokronologiska prover eller om de kommer från särskilt intressanta undersökningar. I de fall som prover sparas är det som regel fältarkeologerna som styr hur urvalet skall göras.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

I förhållande till urvalet av artefakter som skall sparas har de för undersökningen uppställda frågeställningarna en än större betydelse för vilka prover som samlas in. Enligt flera undersökare som tillfrågats så samlas det in färre prover nu än tidigare. Det har sannolikt sin förklaring i att säkra kontexter för proverna eftersträvas och att upphandlingsförfarandet inneburit att man tvingats minska på analyskostnader av olika slag. Syftet med provtagning uppges som regel vara att man vill ha underlag för datering, funktions- och miljöbedömningar.

8.7 Konservering

Efter det att kostnadsansvaret för förstagångskonserveringen av fynden lagts över på företagarna har RAÄ genomfört ett par uppföljningar av hur konserveringen hanteras av Länsstyrelser och uppdragsarkeologiska aktörer. Av den senaste uppföljningen av särskilda undersökningar som påbörjades år 2002 och 2003 kan man utläsa att formalisering av hur konservering skall gå till förbättrats samt att samråd mellan arkeologer och konservatorer i flera fall kommit till stånd om än oftast i ett allt för sent skede av undersökningen, se Fynden – källmaterial för framtiden, Uppföljning av arkeologisk konservering i handläggning och praktik hos Länsstyrelser och undersökare, Rapport från RAÄ 2007:10. Särskilt intressant i detta sammanhang är att urvalsfrågor kommit i fokus och att analyserande konservering bedömts kunna bidra till ett ökat kunskapsutbyte. Vad gäller samverkan angående urval kan man tolka ovan nämnda uppföljningsrapport som att det i första hand gäller vilka fynd som bör konserveras men också i enstaka fall vilka fynd som bör kasseras. Intressant är att de genomsnittliga konserveringskostnaderna i de uppföljda ärenden uppgått till ca 2 % av de totala undersökningskostnaderna, vilket är mindre än hälften av vad som beräknades inför det att företagarna tog över kostnadsansvaret år 1997. Trots de förhållandevis låga kostnaderna konserveras inte alla fynd som borde konserveras utan vissa kasseras beroende på liten eller ingen informationspotential eller att konserveringskostnaderna felbedömts. I vilken utsträckning som fynd sparas utan att konserveras men som är i behov där av framgår inte av utredningen. Av uppföljningsrapporten kan man utläsa att åtminstone Malmö museer och UV har uppfattningen att fynd med ringa informationsvärde (oftast massfynd) och då sådana som det inte är ekonomiskt försvarbart att konservera inte borde tillföras museisamlingarna. I sådana fall bör de dokumenteras och redovisas i rapporterna som kasserade.

Vid intervjuerna framkom att vilka och hur många fynd av dem som är i behov av konservering som också konserveras avgörs ofta av konserveringsbudgetens storlek. Flera informanter uppger att det är stora svårigheter med att kvantifiera konserveringsbehovet inför en undersökning och att det inte är ovanligt att man uppger för låga konserveringskostnader i undersökningsplanerna av rädsla för att missa uppdrag i anbudssituationer. Det är därför tveksamt om konserveringskostnaderna skall kunna vara avgörande för vem som tilldelas uppdraget.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Vilka fynd som konserveras avgörs av deras betydelse för de frågeställningarna som undersökningen har att belysa och vilket värde fynden tillmäts som utställningsföremål. Fragmenterade fynd, recenta sådana och fynd av likartat slag som påträffats i stor mängd t.ex. spikar och nitar konserveras mer sällan. Tillgången till de subventionerade konserveringstjänster som utförs av Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna har dock inneburit att även massmaterial av framför allt järn kunnat konserveras i en omfattning som annars inte skulle ha varit ekonomiskt möjligt. Kraftigt oxiderade metallfynd lämnas ibland till konservering för att kunna artbestämmas, antingen genom att de röntgats eller att de frampreparerats genom analyserande konservering. Detta skulle kunna tillämpas något oftare såsom i England, Scotland och Irland där det rekommenderas att korroderade metallföremål röntgas regelmässigt, se Duncan H. Brown. 2007. Archaeological Archives, A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation.

De flesta museerna tar inte längre emot okonserverade fynd eller så gör de det endast i undantagsfall och då det varit fråga om extra ordinära fynd. Ett undantag utgörs av Sigtuna museum som tar om hand alla fynd oavsett om det funnits möjligheter att konservera fynden eller inte. De flesta museerna upp gav att de har stora problem med äldre fyndmaterial som behöver omkonserveras och att de inte har de resurser som krävs för att hålla samlingarna i gott skick.

9. Hanteringen av fornyfynd som inte fyndfördelas

9.1 Återdeponering på undersökningslokalen

Som tidigare nämnt är det vanligt att fynd som påträffas vid utredningar och förundersökningar lämnas kvar efter det att de mätts in eller att de tas upp för att dokumenteras och att de därefter återdeponeras i undersökningsschakten. Ibland har Länsstyrelsen beslutat att fynden skall hanteras på detta sätt. Anledningar till detta är troligen att fyndhanteringen uppfattas som oproportionerligt dyr och att man vill undvika accedering till museisamlingarna samt att fynden antas kunna tas till vara vid kommande undersökning. Detta sätt att hantera fynd är en förhållandevis ny företeelse om man bortser från fynd som inte har samband med den fornlämning som undersökts d.v.s. recenta fynd. Sannolikt tillämpas detta inte på spektakulära fynd eller sådana som kan visas i olika sammanhang.

Om sköra fynd eller sådan som är i behov av konservering återdeponeras i schakten för att tillvaratas vid en eventuellt kommande undersökning är detta förfaringssätt inte lämpligt med tanke på att bevarandeförhållande i marken ändrats och att detta sannolikt leder till en accelererande nedbrytning, se t.ex. RAÄ:s redovisning av två forskningsprojekt om nedbrytning av bronser, järn och ben: Påverkan på arkeologiskt material i jord, 2002. Fynd lämnas också kvar på undersökningsplatsen i samband med särskilda undersökningar men då efter det att de kasserats.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

9.2 Deponering på annan plats än undersökningslokalen eller museimagasin

Förvaring av fynd på annan plats än på undersökningslokalen eller i museimagasin tillämpas förhållandevis sällan och då främst i marinarkeologiska sammanhang. Då det skett har det som regel varit i samband med eller efter undersökningar som genererat stora mängder organiskt material i form av påbyggnader, båt- eller skeppsvrak. När kostnaderna för konservering och magasinering av t.ex. vrak bedömts som allt för stora i förhållande till värdet av att ha dem tillgängliga i magasin eller museiutställningar har deponeringar i vatten genomförts. Dessa har antingen genomförts i anslutning till fyndplatsen eller på ett helt annat ställe som bedömts som lämplig ur bevarande och säkerhetssynpunkt. Att deponera i vatten och då särskilt i bottensediment kan vara det enda ekonomiskt möjliga sättet att bevara skeppsvrak. Det är dock långt ifrån problemfritt, då dels bevarandebetingelserna inte är tillräckligt studerade för olika typer av fyndmaterial dels för att de formella och juridiska aspekterna inte heller är helt utredda.

Sedan år 2002 pågår ett forskningsprojekt om deponering av marinarkeologiskt material i vattensediment kan vara ett alternativ till traditionell konservering. I projektet som drivs av Bohusläns Museum och SVK studeras hur olika typer av marinarkeologiska fyndmaterial påverkas av att förvaras i eller på bottensediment. Hitintills har endast preliminära resultat uppnåtts varför det kan vara för tidigt att dra slutsatser om hur metoden bör utvecklas och med vilken tidshorisont som den kan vara ett alternativ till konservering i ateljé och magasinering.

De formella och juridiska komplikationerna med deponering i vatten har utretts av Statens Maritima Museer (SMM) på uppdrag av RAÄ, se Återdeponering av arkeologiskt fyndmaterial. Dnr: 1320/05-51, SMM 2005. I denna utredning konstateras att det skydd som fyndmaterialet haft enligt 1 §, 2 kap. KML som en del av fast fornlämning upphört då det återdeponeras på annan plats än fyndplatsen. Endast då det återdeponeras i den fornlämningen som det upptagits från eller inom dess fornlämningsområde enligt 2 §, 2 kap. KML och fornlämningen inte tagits bort helt kvarstår skyddet enligt KML. Därför behövs som regel deponin skyddas på annat sätt t.ex. genom planbestämmelser, servitut eller avtal med markägare. Vem som skall svara för förvaltningen av fynden och tillsynen av depån måste också klarläggas. Detta innebär i sig en komplikation vad gäller när och hur fyndfördelningsbeslutet skall fattas då deponering ibland görs i samband med undersökningen eller innan det att undersökningen avrapporterats.

Ett annat dilemma med deponier i vatten och särskilt då de oftast täckts över är hur materialet skall bli åtkomligt för forskare och allmänhet. I utredningen konstateras också att "Hitintills har återdeponerat material inte efterfrågats vare sig för museala ändamål, för forskning eller av allmänheten." Deponeringsringar av det slag som utredningen hänvisar till har anlagts vid flera tillfällen från och med 1960-talet. En möjlig väg att underlätta brukandet av deponerat material skulle kunna vara att utförligt dokumentera det som deponerats och

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

att dokumentationen utgör källa för kommande studier och forskning i likhet med vad som är fallet med undersökta anläggningar inom den landbaserade arkeologin. Ett annat problem är att allt material inte kan deponeras och då bl.a. för att det är miljöfarligt som vissa metaller.

I utredningen konstateras att de ekonomiska vinsterna med deponering i vatten i vissa fall kan vara betydande på kort sikt men att de på lång sikt är mer svårbedömda då de måste inkludera bl.a. förvaltnings- och tillsynskostnader samt kostnader för eventuellt upptagande och återdeponering av material som skall studeras. Deponering i naturmiljön måste därför tills vidare betraktas som en alltför osäker metod för att kunna tillämpas annat än under mycket speciella och väl utredda fall.

Mer eller mindre tillfälliga deponier av framförallt vrakdelar förekommer också i form av att fynden förvaras i vattenkar i konserveringsateljéer eller magasin. Orsakerna till att så sker kan vara brist på medel för konservering eller att det inte klarlagts vem som skall ta ansvar för det långsiktiga bevarandet.

Det förekommer också att fynd deponeras på hembygdsgårdar. Det kan då vara fråga om sentida fynd som bedömts ha ringa vetenskapligt värde och som är otympliga att införliva i museisamlingar som t.ex. kvarnstenar.

På en fråga om de tillfrågade Universitetet skulle vilja ta om hand fyndmaterial som annars skulle ha kasserats för att genomföra studier på detsamma blev svaret att det ville de inte. Detta även om materialet kunde kasseras efter det att det analyserats. En av anledningarna till detta var svårigheterna med att påverka upplägget av fältarbetet och framtagandet av fynden.

9.3 Kasserings/destruering

Kasserade fynd slängs både i fält och vid senare tillfällen av undersökningsprocessen och på sätt som gör att de hamnar lite var stans. Detta gäller även fynden i de oundersökta eller endast extensivt undersökta delarna av fornlämningen som berörts av exploateringen.

Av intervjuerna framgår att kasserat material till en del lämnas på undersökningsplatsen medan det som kasseras efter det att fältarbetet avslutats antingen slängs i kontorets ordinarie sophantering eller körs till soptipp alternativt återvinningscentral för grovsopor. Några informanter uppgav att en del slängs i till kontoret näraliggande rabatter. Sannolikt åsyftades då som regel hanteringen av kasserade jordprover. Även dumpning av kasserade fynd i vatten nämndes och då med motiveringen att de inte skall kunna leda till felaktiga tolkningar som indikationer på fornlämningsförekomst. I något fall uppgavs att kasserade fynd tillförts de pedagogiska samlingarna vid ett museum, d.v.s. de har inte accederats de ordinarie samlingarna utan använts i barn- och utbildningsverksamhet.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Hur kasserade fynd hanterats och var de i slutändan hamnat framgår sällan, för att inte säga aldrig av undersökningsrapporterna. Detta kan synas vara ett mindre problem och då särskilt vad gäller kasserade prover och recenta fynd. Artefakter som i sig kan indikera förekomst av fornlämning kan dock vålla problem om de inte destruerats i samband med att de slängs. Om dessa sprids på ett okontrollerat sätt finns risk för att de i framtiden leder till felaktiga slutsatser om fornlämningsförekomster vilket hänt.

De flesta som intervjuats uppgav att de inte visste hur massor från icke undersökta delar av en exploaterad fornlämning hanterades efter det att det arkeologiska fältarbetet avslutats. Några arkeologer såg inte heller detta som ett problem medan andra var väl medvetna om att det skulle kunna leda till felaktiga bedömningar eller onödigt merarbete. På en följdfråga om de råkat ut för att jordmassor från gamla grävningar som dumpats på andra ställen än undersökningslokalen lett till felaktiga bedömningar om förekomst av fornlämning redovisades endast ett fåtal fall. I dessa fall hade dock arkeologerna efter visst arbete kunnat avfärda platserna som fornlämningar med hjälp av stratigrafiska bedömningar eller upplysningar från närboende. Från Sörmlands museum uppgavs att arkeologerna har registrerat platser där material deponerats från tidigare grävningar i Nyköping för att undvika onödiga besiktningar då det emellanåt anmäldes av allmänheten att de där hittat arkeologiskt material.

9.4 Regionala skillnader

Av de genomförda intervjuerna framgick att det finns stora skillnader mellan länen vad gäller hur stora mängder arkeologiska fynd som grävs upp och i vilken grad museerna hinner med att accedera fynden till samlingarna samt att göra dem tillgängliga och brukade. Orsakerna till att fyndhanteringen bedöms olika resurskrävande och därigenom behovet av att göra urval av vilka fynd som skall tillföras samlingarna är av flera olika slag. Exploateringsstryck och därigenom hur ofta det genomförs arkeologiska undersökningar skiljer sig kraftigt åt från län till län, vilket innebär att det genereras olika mycket fynd. Mängden fynd varierar också i ett och samma län över tid beroende på arten av exploateringar och var de genomförs vilket emellanåt leder till en ojämn arbetsbelastning. Även regionala skillnader vad gäller fornlämningstyper och bevarandeförutsättningarna för fynden har stor betydelse. Så t.ex. uppfattas Närke som fyndfattigt, vilket kan ha sin förklaring i att exploateringsstrycket där är som störst i de mest uppodlade och sönderplöjda delarna av länet, varför det mesta som påträffas tas till vara. På västkusten har det blivit alltmer ovanligt att man påträffar välbevarade metallföremål och obrända ben, vilket beror på de allt surare markförhållandena som i sin tur lett till att föremålen bryts ner i allt snabbare takt.

Hur frekvent en artefakttyp är i regionen påverkar också insamlandet, t.ex. prioriteras inte insamlandet av flintavslag i Syd- och Västsverige på samma sätt som i övriga landet. Skillnader finns också vad gäller ambitionen att ta om hand efterreformatiska fynd och alla fynd från fyndrika fornlämnings-typer och särskilt om de undersökts vid ett flertal tillfällen. Ett undantag till

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

detta är gravar och gravfält som intar en särställning. Detta kan ha sin förklaring i att undersökningar av gravar är mer traditionstyngda och att gravfynden tillmäts en särskild betydelse i egenskap av att vara så kallade slutna fynd och att de också till art och utseende har en större variation än boplatsfynd. Den ojämna fördelningen av gravar och gravfält över landet gör dock att tillströmningen av gravfynd skiljer sig åt från län till län.

Skillnader i museernas kapacitet att ta om hand både befintliga samlingar och nyuppgrävt material skiljer sig också åt. Vissa museer har nya och ändamålsenliga magasin medan andra dras med trånga eller ineffektiva magasinlösningar. Eftersläpningen med att registrera och uppordna samlingarna varierar också liksom intresset för att ta om hand nytt material, t.ex. vill vissa museer bara ha fyndfördelat ett urval av vad som grävs upp medan andra vill ta om hand allt.

10. Att samla och bevara fornfynd för morgondagens behov

Flera av museerna uppgav att de har problem och i vissa fall stora sådana med att få plats med alla fynd och att hinna registrera samt konservera dessa. Få museer har dock genomfört gallringar i befintliga samlingar av arkeologiskt material. När så skett har det oftast handlat om material t.ex. oanalyserade jordprover som inte fyndfördelats och registrerats i museets föremålsdatabas. Några få museer och då oftast sådan som skaffat nya magasinlokaler uppgav att de inte har utrymmesproblem. Förpackning av fynd liksom av benmaterial har i många fall gjorts på ett onödigt utrymmeskrävande sätt. På t.ex. Lunds Universitets Historiska Museum, LUHM, bestod det tillgängliga magasinutrymmet till stor del av luft då fyndbackar och benkartonger oftast bara var halvfyllda innan ompackning påbörjades. Ompackning av befintliga samlingar är dock dyrt på grund av stor tidsåtgång och att förpackningsmaterialet oftast måste bytas ut. Att packa om 17000 lådor har för LUHM:s del kostnadsberäknats till 7,5 miljoner kronor bara för förpackningsmaterialet.

Eftersläpningen med registreringen av samlingarna uppgavs bero på personalbrist men också på att det så kallade rapportberget, d.v.s. eftersläpning med att avrapportera gamla arkeologiska undersökningar till stor del åtgärdats. Det kan således vara så att rapportberget övergått till att vara ett "fyndberg" och därigenom ett tillfälligt problem med att accedera fynd från äldre grävningar då detta kan ske först efter det att undersökningsrapporterna färdigställts och fyndfördelning genomförts. Några museer nämnde också problem med dåligt klimat i magasinerna, svårigheterna med att tillgängliggöra samlingarna och den ojämna tillströmningen av fynd.

Ett problem som flera tog upp var att fynden skiljs från dokumentationen av undersökningen på så vis att fynden fördelas till museet medan viss del av dokumentationen arkiveras på annat ställe oftast i RAÄ:s arkiv, varigenom museet inte har direkt tillgång till alla uppgifter om t.ex. fyndkontexten. Förslag framfördes att visst fyndmaterial såsom analyserat humanosteologiskt material skulle kunna magasineras i särskilda för flera museer gemensamma

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

magasin. Detta av etiska skäl eller för ökad åtkomlighet till materialen för forskare. Förslag väcktes också om att de grävande institutionerna, Länsstyrelsen och museet borde ha tidiga samråd om vilket fyndmaterial som bör konserveras och tillföras museisamlingarna och på vilket sätt museet kan bistå med inriktningen av kommande undersökningar.

Av de tillfrågade museerna så uppgav ungefär hälften att de hade de arkeologiska samlingarna i magasin som låg avskilda från museets huvudbyggnad. Några var på väg att överföra fynden till sådana externa magasin. De museer som förvarade fynden i externa magasin såg detta som en tillfredsställande lösning då de på detta sätt fått antingen en mer ändamålsenlig eller kostnads-effektivare förvaring av samlingarna. Problemet för museipersonalen att ta sig mellan de olika lokalerna framhölls visserligen som ett problem men hade av några löst på så vis att det som regel fanns personal på plats i de externa magasinerna för uppordning, registrering och mottagning av besökande forskare.

Få museer uppgav att de aktivt bett om någon särskild art av fynd. Endast Bohusläns Museum uppgav att de önskade fynd från en specificerad period och då i avsikt att bättre kunna spegla Bohusläns hela historia. I några fall önskades fynd från geografiskt skilda lokaler för att museet önskade spegla hela kommunens eller länets historia. Några museer framförde önskemål om lån av fynd från SHMM.

11. Hur används fornfynd i museisamlingarna

De flesta museerna uppgav att föremålssamlingarna användes för olika sorters utställningar men också av forskare, såväl från Sverige som från andra länder samt av arkeologer verksamma inom uppdragsarkeologin. Några museisamlingar besöks av studerande vid universitet och vissa visas ibland för skolbarn och allmänhet då man har ”öppet magasin”. Flertalet museer lånar också ut fynd för utställningsändamål. Intresset att ta del av insamlade prover verkar överlag vara litet för att inte säga näst intill obefintligt på de flesta museerna. Ett undantag som nämnts är dock benmaterial som emellanåt kommer till användning inom den osteologiska forskningen.

Det visade sig vara svårt att från de samlingsansvariga vid museerna få någon entydig bild av i vilken omfattning olika fyndkategorier nyttjas. Detta beror troligen på att informanterna inte själva har mätt detta och att det varierar från museum till museum. Av samtalen kunde man dock ana att för utställningar och i olika pedagogiska verksamheter var det oftast de mer traditionella artefakterna såsom gravgåvor och redskap som kom till användning. Forskares intresse uppgavs vara mer varierat så till vida att det både växlade över tid och kunde omfatta såväl de spektakulära fynden som de mer ordinära massmaterialen. Massmaterial såsom bränd lera, starkt fragmenterad och spjälkad keramik, slagg samt ben utpekades av flera samlingsansvariga som sådana materialkategorier som sällan eller aldrig nyttjades.

På frågan om i vilken omfattning forskning bedrivs på olika arkeologiska fyndmaterial som framtagit i samband med exploateringsgrävningar svarade

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

representanterna för universiteten att det i stort sett följer prioriteringsordningen i följande uppställning:

1. Föremål som tillverkats av människor och som av hävd betraktats som artefakter, t.ex. gravfynd.
2. Restprodukter från mänsklig aktivitet som kan förekomma i stor omfattning, t.ex. avslag och lerklining
3. Ben
4. Ekofakter
5. Geofakter
6. Andra fyndkategorier (namnges)

Det är således främst tillverkade föremål som intresserar forskare, därefter restprodukter och ben i ungefär samma omfattning. Dock är det vanligare att doktorander arbetar med benmaterial medan studerande på lägre nivåer vanligtvis inte gör det beroende på att de saknar osteologiutbildning. Minst nyttjas olika sorter av provmaterial. Några andra fyndkategorier än de ovan definierade omnämndes inte. Av de två förstnämnda kategorierna d.v.s. av de traditionella artefakterna är det svårt att urskilja vad som utnyttjas mer frekvent då detta är beroende på de för stunden rådande forskningsinriktningarna.

12. Förslag

Att lämna förslag om att en vis typ av arkeologiskt fyndmaterial, t.ex. att slagg, ben eller bränd lera generellt inte bör tas tillvara är inte tillrådligt av flera skäl. Det går inte att förutsäga vad kommande forskning och nya metoder kan generera för ny kunskap ur fynden, hur intetsägande de än kan tyckas vara idag. Inte heller kan vi förutspå hur fyndmaterialen och kunskapen om dem kan komma att användas och nyttiggöras i museernas publika verksamheter. De regionala skillnaderna i sammansättningen av befintliga samlingar och möjligheterna att komplettera dessa är så pass stora att några för all uppdragsarkeologisk verksamhet i hela landet tillämpliga riktlinjer om vilka fynd som skall sparas eller kasseras knappast kan formuleras. För att få ett välmotiverat urval av fynd som tillförs vart och ett av museerna utifrån deras särskilda behov och därigenom minska problemen med omhändertagandet och förvaringen av fynden bör i stället urvalsprocessen i samband med de arkeologiska uppdragen utvecklas liksom vilka kompetenser som behövs vid selektion av fynd och då främst av massmaterial. I det följande lämnas därför förslag på vilka beslutsunderlag och samråd som bör utvecklas samt hur beslutsprocesser bör utformas. Även förslag om alternativa bevarandeformer och hur fyndmaterial som inte accederas till museisamlingarna bör hanteras lämnas i det följande.

12.1 Museernas insamling av arkeologiska fynd

Nyordningen av hur RAÄ:s fyndfördelning skall gå till och som nyligen fastställts innebär en formalisering av överenskommelserna med museerna om vilka fyndmaterial som de vill ha sig tilldelade. Det framgår dock inte av be-

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

slutsunderlaget om reviderat fyndfördelningssystem hur detaljerat museerna skall beskriva vilka slag av fynd de vill ha eller hur urval i enskilda fyndkategorier bör göras. Hitintills har museerna angett från vems grävningar, från vilka områden eller fornlämningar de vill ha fynden. Museer som vill ha sig tilldelade fynd bör därför på ett mer preciserat sätt, antingen i överenskommelsen med RAÄ om fyndfördelning eller i särskilda skrivna riktlinjer, se ICOM:s etiska regler, tydliggöra sina önskemål inte bara från vilka undersökningar de önskar få fynden utan också hur urval av fynd i de enskilda undersökningarna bör gå till. Museernas bör t.ex. ta ställning till fyndens kontextuella värde, (hur man ser på fynd med osäker kontext), deras möjlighet att belysa regionens kulturhistoria samt i vilken grad de kan komplettera befintliga samlingar. I riktlinjer av detta slag bör också museerna kunna ange hur registreringen av fynden skall vara utformad samt hur de skall vara uppordnade och förpackade. Även önskemål om övrig dokumentation kring fyndomständigheter bör infogas i riktlinjerna. Förutom generella ställningstaganden om insamling av fynd bör museerna också ges möjlighet att lägga synpunkter om vilket fyndmaterial som de skall ta emot från de enskilda undersökningarna, se mer nedan om detta i avsnittet Samråd.

12.2 Länsstyrelsernas underlag för beslut om arkeologiska uppdrag

Länsstyrelserna måste göras underrättade om vad för slags fynd de fyndmottagande museerna önskar få sig tilldelade. Detta genom att de överenskommelser som kommer att upprättas mellan museerna och RAÄ om fyndfördelning skickas i kopia till Länsstyrelserna och att museernas riktlinjer om insamling av arkeologiska fynd när sådana upprättats också delges Länsstyrelserna, se avsnittet ovan. När de uppdragstagande institutionerna formulerat egna planer för vilket urval som de anser bör göras så bör även dessa överlämnas till Länsstyrelserna, se exemplet i bilaga 1. Dessa handlingar från museerna och uppdragstagarna bör kunna bli användbara för Länsstyrelserna när de får möjlighet att utforma handlingsprogram för den uppdragsarkeologiska verksamhetens kommande inriktning men också direkt i Länsstyrelsernas utformning av förfrågningsunderlag och kravspecifikationer. De sistnämnda bör utvecklas så att de förutom att ge riktlinjer för och efterfrågar hur konserveringen och fyndens fysiska omhändertagande skall gå till också omfattar uppgifter om urval av fynd och prover, vad som ska kasseras samt hur dokumentationen skall vara utformad så att den även passar det fyndmottagande museets behov. RAÄ:s föreskrifter bör förtydligas vad gäller detta samt om hur fyndregistreringen skall vara utformad, t.ex. om vilket filformat eller mellanlagringsformat som skall användas samt hur de olika datafälten skall vara taggade, så att museerna inte behöver göra om fyndregistreringen. Länsstyrelserna måste också ställa tydligare krav på den som skall utföra ett arkeologiskt uppdrag att den också förser det fyndmottagande museet med den undersökningsdokumentationen som museet efterfrågar och då om möjligt i original eller som kopior. Detta för att museet skall kunna få del av hela fyndkontexten och därigenom lättare kunna använda och tillgängliggöra fynden.

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

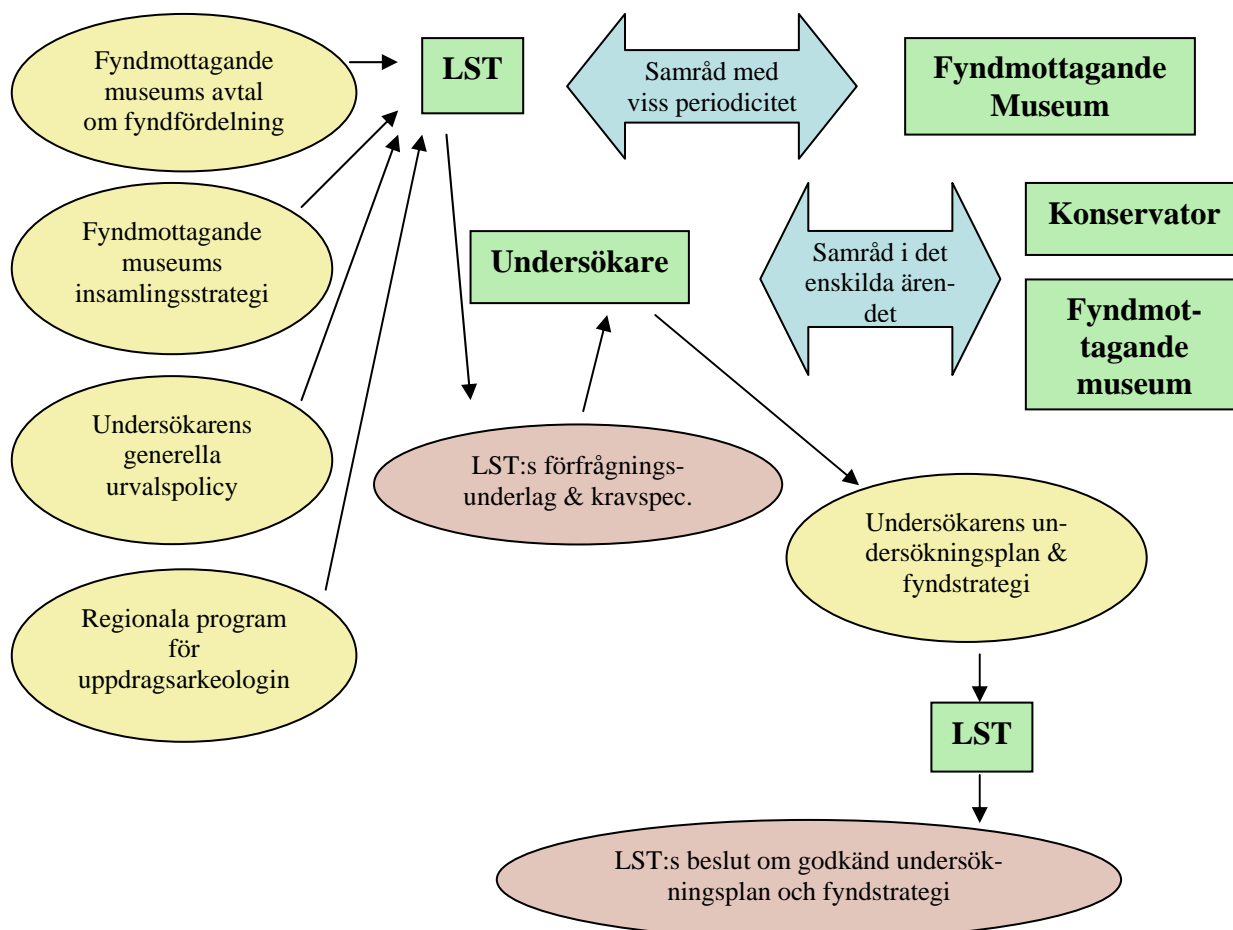
Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Om Länsstyrelserna fortsättningsvis väljer att i sina beslut hänvisa till undersökningsplanerna vad gäller uppdragens genomförande så bör Länsstyrelserna i sina kravspecifikationer försäkra sig om att de ovan nämnda uppgifterna också redovisas i undersökningsplanerna. Annars kan ett merarbete uppstå för Länsstyrelsen, antingen genom att de i själva beslutshandlingen måste infoga uppgifter om detta eller att de vid uppföljningen av uppdragen i efterhand måste reglera detta liksom eventuella ekonomiska följevärningar. När Länsstyrelsen fattat beslut om en undersökning så bör en kopia av detta också gå till det museum som kommer att ta om hand fynden så att museet blir under rättat om att undersökningen blir av och om vem som fått uppdraget att utföra undersökningen.

I diagrammet på nästa sida redovisas vilka underlag (gula ovaler) som utredning föreslår skall ligga till grund för Länsstyrelsens beslutsfattande inför ett arkeologiskt uppdrag. De blå pilarna visar de centrala samråden som utredningen förespråkar. I de gröna rutorna redovisas aktörerna och pilarna visar processens gång, på så sätt att diagrammet skall läsas från vänster till höger.

Beslutsgång om urval av fynd inför en undersökning

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

12.3 Samråd

De samråd som redan sker mellan undersökare och konservator bör utvecklas både vad gäller konservatorns medverkan i beräkningen av konserveringsinsatsen i undersökningsplanen och vad gäller samråd under projektets gång om vilka fynd som bör konserveras samt i vilket syfte konserveringen skall ske. Detta kan motverka prisdumpning vad gäller konserveringskostnaderna och att inte alla fynd som bör konserveras också konserveras. Om detta inte skulle vara tillräckligt för att allt konserveras som är i behov där av för att det skall kunna bevaras måste RAÄ överväga att undanta konserveringskostnaderna från prisjämförelsen vid val av undersökare. Konservatorns medverkan i projekten är även viktig när det gäller förberedande konserveringsinsatser för att minska nedbrytningen av föremålen och för att avgöra när analyserande konservering kan bidra till måluppfyllelsen för undersökningen.

De museer som tar emot arkeologiskt fyndmaterial måste ges en mer integrerad roll i den uppdragsarkeologiska processen. I allt för många fall har de hitintills ställts inför fullbordat faktum när fyndfördelningen genomförts och fynden överlämnats till museet utan att de kunnat påverka urvalet av fynd, hur de dokumenterats, registrerats och förpackats eller konserverats. Därför bör museerna inte bara utforma skrivna riktlinjer/överenskommelser för deras insamling av arkeologiska fynd, se ovan, utan också samråda med Länsstyrelserna när de avser att förändra sin insamling av arkeologiskt material. Samråd måste också komma till stånd mellan museernas samlingsansvariga och de undersökande institutionerna inför de enskilda undersökningarna på samma sätt som bör ske med konservatorerna.

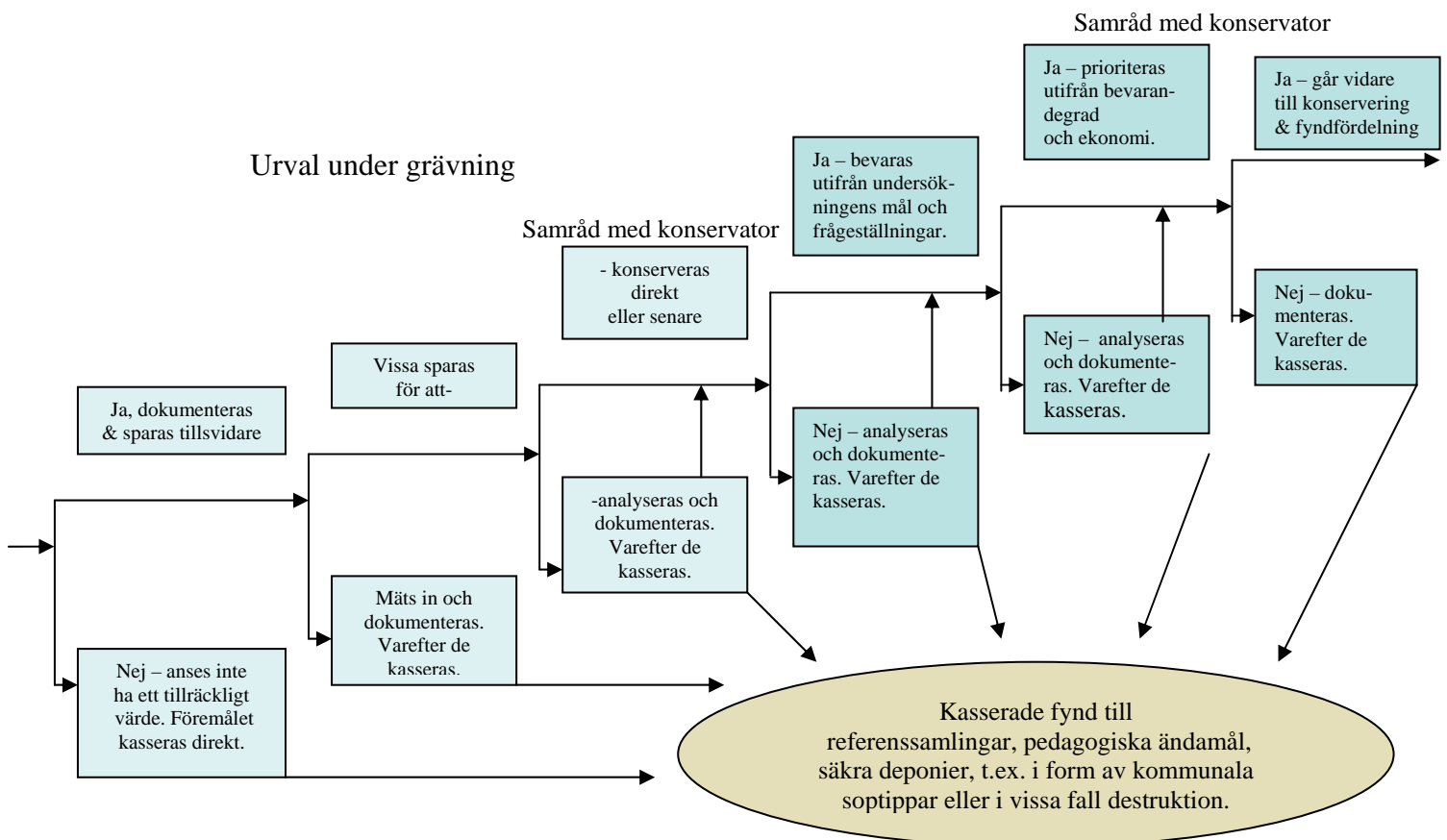
De samlingsansvariga bör i samband med att undersökningsplanen upprättas ges möjlighet att medverka i ställningstaganden om vilka fynd som bör bevaras respektive hur dokumentationen bör vara utformad. Samråd om fyndurval bör också ske då förutsättningarna för undersökningen väsentligt förändras och i samband med efterbearbetningen av fyndmaterialet. När fyndmaterialet bearbetats och då arkeologerna/konservatorn fått en överblick av fyndmaterialets omfattning och kvaliteter bör museets samlingsansvarig ges en möjlighet att påverka urvalet av fynd som skall konserveras och fyndfördelas.

Om museet inte tidigare meddelat riktlinjer om hur fynden skall vara förpackade, registrerade och vilken dokumentationen om undersökningen som skall följa med fynden så bör samrådet även omfatta detta.

I diagram på följande sida redovisas beslutsprocessen om hur fynden bör hanteras under projektets fält- och rapportfas.

Ställningstagande om fynd skall sparas eller kasseras under projektets gång

Urval efter grävning

Observera att efter varje analys kan det omprövas om ett fynd skall bevaras eller inte, se de uppåt riktade pilarna.

Detta diagram har sitt ursprung i ett likartat som Sara Wranne, Västarvet SVK, presenterade vid 2008 års fyndkonferens i Stockholm och som ställts till förfogande för denna utredning.

12.4 Undersökningens målsättning, metod och fyndstrategi

De senaste decenniernas utveckling mot en mer problemorienterad och ekonomiskt pressad uppdragsarkeologi har lett till att fler prioriteringar måste göras och att allt mindre tid för eftertanke ges. Detta i kombination med fältarkeologins oförutsägbarhet d.v.s. att undersökningsobjektet ibland visar sig vara något annat än vad som förundersökningen visat har inneburit att omprioriteringar som regel måste göras i all hast.

Därför är det viktigt att Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2:a kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kultur-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

minnen m.m. KRFS 2007:2. följs och då vad gäller 10§ punkt 9, 11§ punkt 7 samt 31§. Samråden vid uppföljningstillfällena mellan undersökare och Länsstyrelse om hur undersökningen bör förändras måste därför utvecklas liksom hur undersökningsplanen och dess fyndstrategi snabbt skall kunna revideras då förutsättningarna ändrats. Därför skall det fastställas redan innan en undersökning påbörjas när, i vilka situationer och hur dessa samråd skall ske, vilket skulle kunna vara vid kritiska skeden under fältarbetet t.ex. då objektet i huvudsak torvats av och rensat samt då arkeologerna fått grepp om objektets omfattning och karaktär eller då avsteg måste göras från undersökningsplanen och dess fyndstrategi.

Då förutsättningarna för undersökningen väsentligt förändrats bör till Länsstyrelsens uppföljningsmöten också representant för fyndmottagande museum och konservator kallas. Detta gäller då de ändrade förutsättningarna handlar om det omhändertagna fyndmaterialets sammansättning och konsekvenser för undersökningsplanens och fyndstrategins måluppfyllelse.

Det framgår inte alltid av undersökningsplanerna hur vald grävningsslagmetodik skall kunna bidra till besvarandet av frågeställningarna och än mindre hur fynden skall nyttjas för en ökad måluppfyllelse. En tydligare logisk redovisning av hur fyndstrategin och det metodiska genomförandet skall kunna bidra till att lösa frågeställningarna bör därför eftersträvas. Om fyndinsamlandet och därigenom grävningsslagmetodiken i större utsträckning korreleras till frågeställningarna bör detta leda till att ett både snävare och mer informationsrikt fyndmaterial tas tillvara.

Undersökarna bör ta fram generella planer för hur de avser att hantera urval och kassering av fynd. SAU:s gallringsplan, se bilaga 1, är ett exempel på hur en sådan plan kan vara utformad. Det bör för alla uppdragstagande institutioner finnas ett generellt ställningstagande om fyndurval att hålla sig till om inte Länsstyrelsen preciserat något annat.

12.5 Dokumentation och förpackning av fynd

I förhållande till utvecklingen av dokumentationen av fasta fornlämningar så har dokumentationen av fynden inte utvecklats i samma takt. I vissa fall har den till och med försämrats, så till vida att beskrivningar och avbildningar av fynden blivit sämre eller inte alls utförda. Bidragande orsaker till att fynddokumentationen inom uppdragsarkeologin inte utvecklats i samma takt som dokumentationen av fasta fornlämningar kan vara att föremålskunskap fått ett allt mindre utrymme i utbildningen av arkeologer och att fyndorienterad forskning inte alltid varit prioriterad. Det skulle underlätta för forskare och allmänhet som söker efter specifika fynd i museisamlingarna om dokumentationen och registreringen av fynden gjordes mer utförlig och då gärna kompletterad med fotografier. Om den också gjordes åtkomlig via Internet skulle det underlätta sökbarheten i och brukandet av museisamlingarna och därigenom i än högre grad motivera en fortsatt accedering av fynd. Ett exempel på hur fynden kan göras mer åtkomliga och nyttjade är SHM:s hjälpmedel att

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

söka i samlingarna som är åtkomligt via deras hemsida, se <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>.

Som ett alternativ eller komplement till fotografisk avbildning av fynden bör teckning eller laserskanning i särskilda fall tillämpas och då t.ex. när delar av massmaterial kasseras. Denna teknik gör det möjligt att åstadkomma två- respektive tredimensionella och digitala bilder med mycket hög upplösning, vilket är en fördel då föremålets ytskikt är det primära att dokumentera t.ex. av avtryck i lerklining eller bruksspår på verktyg.

De fynd som kasseras bör alltid registreras och dokumenteras. Särskilt viktigt är detta då fynd kasseras efter utredningar och förundersökningar. Fynd som har betydelse för bedömning av fornlämningens art och komplexitet i samband med upprättande av anbudshandlingar för kommande undersökning bör inte kasseras då det annars skulle kunna leda till konkurrensfördelar för den som fått möjlighet att studera fynden innan de kasserades. Återdeponering av fynd i undersökningsschakt i syfte att de skall kunna tas till vara vid en senare genomförd undersökning är inte att rekommendera.

För att försvarbara fyndurval skall kunna göras måste dessa göras av sakkunniga arkeologer. Framför allt bör kasserandet av fynd göras av arkeologer med kunskap om vad som kasseras, jämför med kraven som ställs då fynd gallras i befintliga museisamlingar, se ICOMs Etiska regler angående gallring i samlingarna.

Den mest utbredda formen för förpackning av artefakter består av att dessa oftast redan i fält läggs i ca 4 cm höga pappaskar vilka placeras i dubbelt så höga trälådor. Då majoriteten av de föremål som läggs i askarna är lägre än dessa innebär detta att hälften av trälådornas innervolum som regel blir outnyttjad. Motsvarande ineffektiva förvaringslösningar finns vad gäller andra fyndkategorier. Då förpackningsmaterialet som regel är det samma hela vägen in i museerna har detta lett till att magasinskapaciteten i många fall endast utnyttjas till mindre än hälften. De undersökande institutionerna bör därför samråda med de museer som de lämnar fynd till om hur förpackningen av fynden skulle kunna effektiviseras. Komprimering av samlingarna kan dock bara göras till en viss gräns, då det annars kan leda till oönskat mikroklimat eller att mekaniska skador uppstår. De fyndmottagande museerna bör inför det att nya magasineringssystem införs i god tid underrätta de undersökande institutionerna om vad detta får för konsekvenser för förpackningsmaterialets utformning.

En samverkan angående utvecklingen av effektivare förpackningsformer och en högre grad av standardisering skulle på sikt kunna leda till att befintliga magasin bättre utnyttjas. Här bör RAÄ och SHMM ta ett initiativ till hur en effektivare och standardiserad förpackning av fynden bör se ut i framtiden, vilket skulle kunna redovisas i RAÄ:s handbok och genom en revision av SHMM:s regler för inlämning av fynd, se bilaga 2.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

12.6 Samordnad registrering

Som tidigare nämnt används flera olika programvaror för registrering och dokumentation av fynd. De programvaror som används inom uppdragsarkeologin är sällan de samma eller direkt kompatibla med dem som används inom museerna för accederingsregistreringen. För att undvika det merarbete som uppstår då informationen skall överföras från det ena systemet det andra bör varje undersökande institution göra sig underrättad om vilket format som bäst lämpar sig för att överföra fynddata till det museum som kommer att ta emot fynden. Detta för att så långt det är möjligt undvika manuell omregistrering och underlätta accederingsregistreringen men också i syfte att på sikt utveckla den egna programvaran i syfte att effektivisera överföringen av fynddata till museernas accessionskataloger. Att göra själva programvarorna kompatibla är förenat med ett merarbete och tillkommande kostnader. Det är därför inte troligt att detta kan genomföras annat än på flera års sikt varför problemet till att börja med borde lösas genom att datafilerna transformeras till ett sådant format som de mottagande programvaran kan läsa.

Då flera undersökare är verksamma inom flera olika län och därigenom levererar fynd till olika museer med skilda programvaror ökar risken för att samordning kommer att ta lång tid att genomföra eller i värsta fall helt utebli. För att en samordnad fyndregistrering över huvud taget skall kunna komma till stånd måste därför Länsstyrelserna successivt ställa krav om hur fyndregistreringen skall vara utformad och vilka överföringsformat som skall användas, se avsnittet om Länsstyrelsernas underlag för beslut om arkeologiska uppdrag.

12.7 Hantering av fornfynd och prover som inte accederas till museisamlingar

Även om deponeringen av kasserade fynd och massor från oundersökta delar av en fornlämning hitintills inte vållat några större problem bör viss omtanke ägnas åt var dessa hamnar så att risken minimeras för att "falska fornlämningar" skapas. Att lämna kasserade fynd på kommunala återvinningscentraler eller soptippar och då sådana som är tillgängliga för allmänheten framstår som bra alternativ. Undersökaren bör göra sig underättad om i vilken fraktion (container) som det kasserade materialet skall dumpas i så att det hamnar på en etablerad soptipp eller destrueras. Destruering av kasserade fynd på undersökningsplatsen innebär ett merarbete och därigenom en merkostnad som sannolikt inte motiverar ett sådant förfarande annat än i undantagsfall. Möjligt skulle det kunna tillämpas i fält för vissa fyndkategorier som bränd lera då man har tillgång till grävmaskin med vars planskopa kasserade fynd kan krossas utan att några nämnvärda merkostnader uppstår.

Ett svårare problem att lösa är hur extensivt eller inte alls undersökta delar av en fyndförande fornlämning som schaktas bort skall hanteras för att när dessa återdeponeras de inte skall kunna misstolkas som fast fornlämning. Om det är möjligt bör deponeringen av sådana massor styras till platser där de uppenbart inte kan misstolkas som fast fornlämning, t.ex. i vägslänter till motorvägar.

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

I undersökningsrapporten bör hanteringen av kasserade artefakter redovisas liksom om möjligt var massor som kan innehålla fynd återdeponerats. I de fall platser där kasserade fynd eller oundersökta massor med fynd dumpats skulle kunna misstolkas som fornlämningar bör registrering av dessa ske i FMIS, (RAÅ:s fornminnesinformationssystem).

Ett smakligare alternativ till kassering av fynd borde vara att dessa så långt det är möjligt överläts till hembygdsgårdar, skolor eller museer för att användas i deras pedagogiska verksamheter. Det bör redovisas i undersökningsrapporten vilka fynd som kasserats och överläts och varför de kasserats.

Att oanalyserade prover inte lämnas in till museerna i samma omfattning som tidigare är rimligt med tanke på hur lite de utnyttjats. Det är dock inte rimligt att provmaterial kasseras som antingen analyserats och som väsentliga undersökningsresultat bygger på eller som skulle kunna ge viktig information om analyser skulle visa sig vara möjliga att genomföra. De förstnämnda bör överlämnas till det fyndmottagande museet och de sistnämnda sparas åtminstone en viss tid och förslagsvis på den grävande institution som samlat in dem, vilket redan förekommer.

Analyser av prover som resulterat i ekofakter som t.ex. fröer och insekter bör behandlas som artefakter d.v.s. samma principer för urval och accedering till museernas samlingar bör gälla för dessa som för artefakterna. Geofakter bör dokumenteras av sakkunniga och endast bevaras då särskilda skäl föreligger t.ex. då väsentliga undersökningsresultat bygger på dessa.

13. Konsekvenser

Målsättning då förslagen formulerats har varit att de inblandade parterna inte skall belastas med fler nya arbetsuppgifter eller högre kostnader än nödvändigt. I de fall detta ändå varit befogat har det skett med tanke på att det skall kunna kompenseras genom en rationellare fyndhantering, att fynden blir mer åtkomliga och inte minst för att åstadkomma en koncensus kring vilka fynd som bör accederas till museernas samlingar.

13.1 Länsstyrelser

Med tanke på Länsstyrelsernas arbetssituation har endast förslag förts fram som för deras del innebär att besluten om kommande undersökningar måste behandla urval av fynd och hur dessa skall dokumenteras och hanteras. Detta kompenseras av att de undersökande institutionerna och de fyndmottagande museerna bistår Länsstyrelserna med underlag om vilka fynd som bör samlas in samt hur dokumentation och hanteringen av fynden bör göras.

13.2 Undersökare

För de uppdragstagande institutionerna innebär förslagen ett merarbete på så sätt att undersökningsplanerna, fyndstrategierna och samråden måste utvecklas. Mer genomarbetade planer och strategier kommer med stor sannolikhet

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

leda till att det blir lättare att ta beslut om vilka fynd som skall sparas respektive kasseras. Detta liksom samråden med de fyndmottagande museerna bör leda till ett snävare och mer genomtänkt urval av fynd som överlämnas till museerna. Detta innebär i sin tur att mindre åtgång av arbetstid och kostnader för fyndhanteringen i dess slutskede och inför överlämnandet av fynden. De utökade kraven på registrering och dokumentation av fynden innebär ett merarbete men det underlättar på sikt också uppdragsarkeologernas arbete på så vis att de lättare kan få uppgifter om tidigare gjorda fynd.

13.3 Museer

Förslagen om att de fyndmottagande museerna ska formulera överenskommelser och eller insamlingsstrategier om vad för fynd de vill införliva i sina samlingar innebär ett merarbete liksom de förslagna samråden. Detta bör dock uppvägas av att de därigenom i större utsträckning än i dag kommer att kunna påverka mängden och arten av fynd som tillförs samlingarna och att registreringen och dokumentationen av fynden blir mer anpassad till museernas behov. De förslag som lagts om hur den digitala fyndinformation lättare skall kunna överföras från undersökande institution till museets föremålsregister utan att omregistrering behöver genomföras liksom förslagen om effektivare förpackning av fynden är de förslag som kommer att kosta mest. Dessa förslag bör därför i huvudsak genomföras då det också av andra skäl finns anledning att förändra programvaror respektive magasineringssystem. På lång sikt bör dock dessa investeringar kunna motiveras av effektivare fyndregistrering och bättre utnyttjande av magasinerna.

13.4 Universitet och forskning

Förslagen innebär att färre föremål och då främst delar av de så kallade massfynden kommer att bevaras i original vilket kan försämra möjligheterna till en allsidig forskning. Detta kan dock uppvägas av att sökbarheten i samlingarna med tiden förbättras och att fynden blir mer utförligt registrerade och dokumenterade. Detta gäller även de fynd som kasseras. Förslaget om att prover och då särskilt ekofakter sparas, om än i vissa fall bara för en begränsad tid bör underlätta såväl kontrollen av befintliga resultat som den tvärvetenskapliga forskningen.

13.5 Uppdragsgivare

Uppdragsgivarna berörs marginellt av de lagda förslagen. Ökade kostnader kommer att uppstå på grund av att mer tid kommer att åtgå för utformandet av undersökningsplaner och fyndstrategier samt för samråden om vilka fyndurval som bör göras men å andra sidan kommer fyndhanteringen att bli billigare i dess slutskede. Ett mer genomtänkt insamlande av fynd bör öka uppdragsgivarnas acceptans för den uppdragsarkeologiska verksamheten och dess kostnader.

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

14. Arbetsmetod

Underlaget till utredningen är inhämtat genom litteraturstudier, genomgång av ett urval av Länsstyrelsernas förfrågningsunderlag, kravspecifikationer och beslut enligt 2 kap. 11-13 §§ KML från år 2008, samt de grävande aktörernas undersökningsplaner. Länsstyrelsernas upphandlingsunderlag och beslut om utredningar, förundersökningar och särskilda undersökningar avsåg aktuella uppdrag som pågår eller nyligen genomförts. Detsamma gäller för de studerade undersökningsplanerna.

För att få en aktuell bild av hur uppdragsarkeologiskt fyndmaterial hanteras idag och vilka problem som förknippas med fyndhanteringen har intervjuer genomförts med handläggare på Länsstyrelser, aktiva uppdragsarkeologer, samlingsansvariga på museer som tar emot arkeologiskt fyndmaterial i sex län. De län som valts ut är Skåne, Västra Götalands, Örebro, Södermanlands, Stockholms och Västernorrlands län. Intervjuer har också genomförts med representanter för Göteborgs och Stockholms Universitet i avsikt att fånga externa forskares syn på hur uppdragsarkeologiskt material bör hanteras.

Den konferens som RAÄ och SHM anordnade hösten år 2008 som primärt handlade om undersökarnas fyndstrategier liksom andra konferenser om fyndhantering som genomförts de senaste åren har också gett värdefullt underlag till utredningen. Då denna utredning har nära beröringspunkter med pågående arbeten inom RAÄ med att utveckla formerna för fyndfördelning och framställandet av en handbok om hur uppdragsarkeologiska ärenden skall hanteras har samråd genomförts med RAÄ:s Samhällsavdelning och SHM.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

15. Litteratur- och källförteckning

Anbudsfrågan avseende arkeologisk förundersökning av fornlämning RAÄ nr 39, Attersta 7:8, Gällersta socken, Örebro kommun, Närke, Länsstyrelsen i Örebro län, Dnr: 431-21063-2007.

Arkeologiska Massfynd, RAÄ rapport 1994

Duncan H. Brown. 2007. Archaeological Archives, A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation.

ICOMOS Charter for the protection and management of the archaeological heritage, 1990.

ICOM:s etiska regler för museer, antagna 2004 i Seoul, i svensk översättning från 2005.

Europeisk konvention om skydd för det arkeologiska kulturarvet, Valletta den 16 januari 1992, SÖ 1995:84. Fynd 94, Hantering av arkeologiska fynd i Sverige, rapport från RAÄ och SHMM 1994.

Fynd 91, En utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige, RAÄ och SHMM, 1991.

Fynden – källmaterial för framtiden, Uppföljning av arkeologisk konservering i handläggning och praktik hos Länsstyrelser och undersökare, Rapport från RAÄ 2007:10

Fyndhantering och konservering på RAÄ UV. Odaterad handling som enligt Nils Johansson Chef på UV-Väst tillkommit under år 2007, En förlaga till detta utarbetades i början på 2000-talet av Sara Fritz UV-Mitt.

Förfrågningsunderlag upprättad av Länsstyrelsen i Kalmar län, Dnr: 431-2549-08.

Granskningsmall 2008, Intern arbetshandling upprättad av RAÄ:s Samhälls-avdelning, Kulturminnesenheten, 1988.

Guidelines for disposal and discarding of objects at museums owned by the state under the Ministry of Culture or at museums subsidised by the state. Danska Kulturarvsstyrelsens GUIDLINES, APRIL 2005 / REF.NO. 2003-324/00000-0002.

Gustaf II Adolfs Memorial från den 29 maj 1630.

Handbok för uppdragsarkeologi, Tillämpningen av Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2 kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. 1997-

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Hållpunkter för samarbete mellan Studio Västsvensk Konservering och Riksantikvarieämbetet UV Väs, 2007 03 12.
Kulturminneslagen, SFS 1988:950

Kungl. Maj:ts. Placat och påbudh om gamle monumenter och antiquiteter. 1666.

Lundström Inga. 1982. Naturvetenskapligt provmaterial - arkeologisk källkategori – fyndfördelningsproblem, Enkät om arkeologisk slagg i svenska museer. Museiarkeologi 2. Statens historiska museum.

Lundström Inga och Näss Jenny-Rita. 1988. Arkeologin skapar själv sina källor. Museiarkeologi 1. Statens historiska museum.

Propositionen Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål 1998/99:114.

Påverkan på arkeologiskt material i jord, Redovisning av två forskningsprojekt, RAÄ 2002.

Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd avseende verkställigheten av 2:a kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. KRFS 2007:2.

Svenska arkeologiska samfundets riktlinjer för god arkeologisk praxis. Antagna vid samfundets årsmöte i Lund 2005.

The EAA Code of practice. 2000.

Underrättelser från RAÄ 1998:1, Uppdragsarkeologi, Rekommendationer vid upprättandet av undersökningsplaner, utarbetandet av rapporter, uppföljning, bedömning av lämplighet och kompetens samt konservering

Uppföljning av arkeologisk konservering i handläggning och praktik hos Länsstyrelser och undersökare, Rapport från Riksantikvarieämbetet 2007:10.

Återdeponering av arkeologiskt fyndmaterial. Dnr. 1320/05-51, Statens Maritima Museer 2005

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

16.1 Bilaga 1.

SAU 2008-05-12

GALLRINGSPLAN FÖR ARKEOLOGISKA FYND

Följande generella regler gäller vid SAU för tillvaratagande, registrering och gallring av fynd av massmaterialkaraktär från arkeologiska undersökningar. Reglerna kan anpassas och modifieras beroende på vilken typ av undersökning det gäller. Och vilka krav som ställs av det mottagande museet. Gallringen skall också styras av vilken strategi och karaktär de enskilda undersökningarna har. I vissa sammanhang kan en gallring vara utesluten på av vetenskapliga frågeställningar, i andra fall kan en begränsad gallring motiveras med att ett systematiskt urval görs utifrån specifika frågeställningar.

Vid behov skall gallringen ske i samråd med andra antikvariska institutioner och eller konservatorer.

Samtliga fynd registreras och vid behov dokumenteras innan eventuell gallring. Notering om att fyndet är gallrat görs i fyndlistan.

Fynd som är recenta i förhållande till den fornlämning som undersöks gallras generellt. Om så anses nödvändigt kan de registreras innan de gallras. I annat fall redovisas i rapporten att recenta fynd framkommit och att dessa inte tillvaratagits.

Gallrat material skall destrueras.

Lerklining

Lerklining med avtryck gallras i de fall då mycket stora mängder framkommer vid undersökningen. Ett representativt urval med avseende till kontexttyp, avtrycksvariation, lertyp etc. sparas i det fall en gallring sker.

Bränd lera

Bränd lera utan avtryck eller specifika ytor såsom kalkputs eller liknande kan gallras. Bedöms den brända leran komma från föremål (t ex vävtyngder, lerblock, eldbockar etc.) behandlas de som vilket föremål som helst. Även bränd lera från särskilda konstruktioner (t ex ugnar) eller andra kontexter kan sparas.

Smält (sintrad) lera

Kan gallras vid behov beroende på vilken kontext de kommer ifrån. Vissa stycken kan sparas för analys av t ex bränningstemperatur och funktion men

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

bör då registreras om från fynd till prov. Sparas även vid tveksamhet om material för ev. analys.

Keramik

Fragment (dvs. bitar som är mindre än 1x1 cm eller som är helt spjälkade på båda sidor) utan ornering och som inte härrör från karakteristiska kärldelar (som t ex mynning, hank eller bottenkant) gallras.

Järn och andra metaller

Oidentifierbara metallfragment och föremål av järn som inte bedöms värda/möjliga att konservera kan gallras. Beträffande andra metaller än järn skall dock måttlighet vid gallringen iakttas. Gallringen ska gärna föregås av samråd med konservator för att fastställa vilka föremål som är bedöms möjliga/omöjliga att konservera.

Stenmaterial

Stenmaterial kan gallras i de fall det anses motiverat eller där undersökningsstrategin gör att vissa materialkategorier eller liknande lågprioriteras.

Slagg

Kan gallras vid behov beroende på vilken typ av kontext slaggen kommer ifrån. Ett representativt urval skall dock alltid sparas för t ex fortsatta analyser.

Osteologiskt material

Uppenbart recent material (t.ex. lösfynd utan kontext, avbaningsfynd från matjordlagret, ytfynd i anläggningar där kontexten är osäker) gallras.

Benfragment från oklar kontext som varken kan bestämmas eller användas till andra analyser kan gallras. Däremot behålls ben av denna karaktär om de härrör från anläggningar, t ex gravar, avfallsgropar eller liknande.

Humanosteologiskt material gallras inte. I de fall där bevaringsförhållandena i fält är så dåliga att bedömningen görs, att benen inte går att eller kan tillvaratas sparas de självfallet inte.

Gallring av osteologiskt material skall alltid ske efter samråd med en osteolog.

Prover och annat analysmaterial

Prover som tas i fält (t ex makro, C14, fosfat etc.) gallras om de ej analyseras.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

17. Bilaga 2.

STATENS HISTORISKA MUSEER

STATENS HISTORISKA MUSEUM
KUNGLIGA MYNTKABINETTET

DATUM
2007-12-03

REGLER FÖR INLÄMNING AV ARKEOLOGISKA FYND TILL STATENS HISTORISKA MUSEER (SHMM)

Fyndlistor, missiv och inlämning

Inget fyndmaterial (utom mynt) får inlämnas innan fyndfördelning skett av Riksantikvarieämbetet. Hela fyndmaterialet ska inlämnas till Statens historiska museum (SHM) vid ett och samma tillfälle. Föremål som genomgår olika analyser eller konservering inväntas sålunda innan inlämning sker. Ta kontakt med museet i god tid så att inlämningen kan förberedas och genomföras på bästa sätt.

Fyndlista och missiv ska insändas till SHM innan fynden översänds, så att kontroll kan utföras vid ankomsten (mall för missiv återfinns sist i detta dokument).

Fyndlistorna ska innehålla information om: undersökningens dnr (Riksantikvarieämbetets i de fall sådant finns eller i annat fall länsstyrelsens), landskap, socken, lokal, fornlämningsnummer, fyndnummer, kontext, föremålstyp, material, antal och vikt. Om gallrade fynd finns upptagna på fyndlistan skall detta klart anges. För osteologiskt material ska särskilda listor upprättas. I dessa ska anges om benen är brända eller ej, samt deras vikt. I de fall en osteologisk analys är företagen ska rapport från analysen översändas. I de fall där material har genomgått konservering ska konserveringsrapport översändas. Dessa rapporter ska om möjligt översändas i digital form.

Fyndlistorna ska insändas i ett etablerat *digitalt* filformat (t ex DBF, MS Access). Intrasis-undersökningar ska insändas i sin helhet som en *backup* i ZIP format.

Föremålshandtering

Fynden ska sorteras i fyndnummerordning i backar. Om fyndmängderna är stora, sortera först per material (sten, keramik brons järn etc.), därefter i fyndnummerordning inom varje materialkategori. Vid sortering ska aldrig olika fyndtyper eller materialkategorier läggas i samma fyndask.

Alla *fyndbackar* ska vara märkta med diarienummer för RAÄ:s fyndfördelningsbeslut, landskap, socken, lokal och fornlämningsnummer. Backarna måste ha yttermåten 55 x 44 x 8 cm och sargen ska vara 1 cm.

Fyndaskar i syrafri kartong ska användas till metallföremål och organiska artefakter. För övriga artefakter kan vanliga fyndaskar användas. Fyndpåsar får aldrig användas (gäller ej osteologiskt material). På askarna ska fyndetiketter fästas. På dessa ska återfinnas undersökningens dnr (Riksantikvarieämbetets i de fall sådant finns eller i annat fall länsstyrelsens), landskap, socken, lokal, fornlämningsnummer, fyndnummer, samt kontext/läge. Etiketterna ska fästas med rostfria gem på fyndasken (tillkom 2006-01-01).

Större föremål som inte kan inpassas i backar (t ex malstenar) ska märkas med arkivfast penna. Märkningen görs på en undanskynd del av föremålet. Etiketter får inte användas.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Vid *myntfynd* ska Kungliga myntkabinettet (KMK) kontaktas för hjälp med bestämning och registrering. Myntfynd lämnas direkt till KMK [www.myntkabinettet.se].

Vid *transport* ska föremålen säkras så att transportskador inte uppstår. Till mynt, metallföremål och organiskt material ska syrafritt silkespapper användas.

Osteologiskt material ska packas i kraftiga plastpåsar som försluts genom att kanten viks ned och häftas ihop. Använd ej minigrippåsar med vita skrivfält. Benen måste vara torra innan de packas, stick gärna några små lufthål i påsen. Häfta fast fyndetiketterna med klammer på påsens insida. Lägg människokranier i så kallade kraniekartonger med måtten 210 x 205 x 160 mm och säkra med silkespapper. Vid sändning till SHM ska påsarna packas i bruna osteologkartonger (s.k. halvliterslådor med tillhörande lock) med måtten 565 x 375 x 250 mm. Skriv inga egna märkningar på kartongen. Packa inte påsar och kartonger för fulla och lägg sköra ben överst eller i kraniekartong.

Om fynden innehåller *asbest*, t.ex. asbestkeramik eller asbestgods, ska de placeras i kraftiga plastpåsar (se osteologiskt material) eller plastlådor med tättslutande lock. Påsarna försluts genom att kanten viks ned och häftas ihop. Häfta fast fyndetiketterna med klammer på påsens insida. Om plastlådor används, häftas fyndetiketterna på lockets utsida. Alla påsar och lådor ska märkas med "ASBEST" på en etikett som häftas fast på samma sätt som fyndetiketterna. Fynd av obearbetad asbest tas inte emot utan ska gallras i fält. (Tillkom 2007-12-03).

Allt förpackningsmaterial, liksom transporten till SHMM, bekostas av den undersökande institutionen.

SHM tar inte emot analys- och materialprover, utan endast artefakter och osteologiskt material.

Den undersökande institutionen är ansvarig för att uppgifterna i fyndlista och missiv överensstämmer med det inlämnade materialet, samt att detta är förpackat i enlighet med våra regler. Fynd som är i behov av konservering ska konserveras av den undersökande institutionen. Detta ska vara utfört innan fynden översänds till SHM.

För detaljerad information kring hantering av specifika fyndkategorier se Riksantikvarieämbetets rekommendationer i: *Uppdragsarkeologi*. Underrättelser från RAÄ 1998:1.

Kontaktpersoner

KMK

För frågor rörande järnålder-vikingatid kontakta Eva Wiséhn, tfn: 08-519 553 43

För frågor rörande medeltid och nyare tid kontakta Monica Golabiewski-Lannby, tfn: 08-519 553 10

SHM

För frågor kring inlämning av arkeologiskt material kontakta Jessica Hedenskog, tfn: 08-519 556 53

För frågor rörande stenålder kontakta Jackie Taffinder, tfn: 08-519 556 62

För frågor rörande bronsålder kontakta Inga Ullén, tfn: 08-519 556 59

För frågor rörande äldre och yngre järnålder kontakta Jessica Hedenskog, tfn: 08-519 556 53

För frågor rörande medeltid och nyare tid kontakta Annica Ewing, tfn: 08-519 556 61 eller Elisabet Regner, tfn 08-519 556 67

För frågor rörande osteologi kontakta Leena Drenzel, tfn: 08-519 556 82

För frågor rörande digitala fyndlistor kontakta Julie Melin, tfn: 08-519 557 01

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

FYNDMISSIV

Härmed översändes till SHMM fyndmaterial enligt bifogad förteckning från:

ID-uppgifter

Projektkod	Projektledare/rapportansvarig
Fyndfördelningsbeslutets dnr	Undersökningens dnr (gäller RAÄ)
SHM-dnr (ifylles av SHM)	Lst-dnr
Landskap	Län
Socken	Kommun
Fornlämningsnummer	Fastighet
Undersökt år	Rapport nr

Undersökningens art och omfattning

Typ av undersökning (t.ex. förundersökning)
Typ av fornlämning
Datering

Inlämnat fyndmaterial

Totalt antal fyndnummer
Antal backar med föremål
Antal påsar/kartonger osteologiskt material
Antal föremål vilka ej kunnat inordnas i back

Mynt insända till KMK

Intrasis-dokumentation medföljer

Ja

Ja

Nej

antal..... Nej

Konserveringsrapport medföljer

Ja

Nej

Härmed intygas att det insända fyndmaterialet överensstämmer med uppgifterna i den bifogade fyndlistan samt att uppordning, konservering och packning är utförd enligt gällande föreskrift.

Ort och datum.....

Inlämnande institution.....

Namn.....

Kvitteras.....

Datum.....

Riksantikvarieämbetet
Verkssektariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

18. Bilaga 3.

Intervjuundersökningens frågor med sammanfattningar av vad informanterna svart

Frågor till Länsstyrelser:

1. Finns det ett program för uppdragsarkeologin i regionen som behandlar urval av fynd som bör tas till vara?

Ingen av de tillfrågade Länsstyrelserna har ett aktuellt program för uppdragsarkeologin som behandlar vilka fynd som bör tas till vara.

2. Har Länsstyrelsen för avsikt att ta initiativ till att ett sådant upprättas eller revideras?

Några Länsstyrelser framförde att de inte har resurser för att ta fram ett sådant program. Lst. i Västra Götaland har beviljats FoU-medel för att ta fram en metod för framställning av "handlingsprogram för uppdragsarkeologin". När sådana program kan komma tillstånd är dock oklart liksom i vilken omfattning de kommer att behandla urval av fynd som bör accederas museisamlingarna. Det är dock troligt att dessa program åtminstone indirekt kan komma att bli ett stöd för Länsstyrelserna i deras arbete med att ge direktiv i urvalsfrågan. Så t.ex. att inriktningen på kommande uppdragsarkeologiska undersökningar kan komma att beskrivas liksom museernas önskemål om vad för fyndmaterial de önskar få sig tilldelade.

3. Anger Länsstyrelserna i förfrågningsunderlag eller kravspecifikationerna vilka fornfynd och prover (eko- och geofakter) som skall tas till vara för konservering och fyndfördelning?

Som regel överlåter Länsstyrelserna åt undersökarna att föreslå vilket fyndmaterial som skall prioriteras och tas om hand. I enstaka fall har dock Länsstyrelsen gett anvisningar om vilket fyndmaterial som skall prioriteras och sparas. När så har skett har det gjorts med hänvisning till undersökningens potential och frågeställningar eller fyndens pedagogiska värde. Endast i undantagsfall preciserar Länsstyrelsen vilka fynd som skall konserveras.

4. Bestämmer Länsstyrelserna hur fynd skall behandlas som inte skall tas till vara, t.ex. genom deponering eller destruering?

Ingen Länsstyrelse ger anvisningar om hur kasserade fynd skall hantera, t.ex. var de skall dumpas eller om de skall destrueras. Några Länsstyrelser anger dock att fynd från särskilda utredningar och i vissa all även från förundersökningar skall återdeponeras i de schakt där de påträffats efter det att de registrerats och dokumenterats. Detta förfarande har sannolikt sin grund i att det blir oproportionerligt dyrt att ta direkt hand om fynden och att det därför kan anstå till dess att kommande för- eller slutundersökning genomförs.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

5. Har Länsstyrelsen samråd om fyndurval med det eller de museer som tar emot fynd?

Endast en av de tillfrågade Länsstyrelserna hade samråd med det museum som brukar ta emot fynd om vilket fyndurval som skall tillföras museet och då endast i speciella fall.

Frågor till undersökande institutioner:

1. Vad styr urvalet av fornfynd som skall bevaras respektive inte bevaras?

I stort sett alla undersökare uppger att det är Länsstyrelsens kravspecifikation och framför allt frågeställningarna i undersökningsplanen som styr vilket urval av fynd som kommer att tas till vara. Några undersökare framhåller fyndens värde som utställningsföremål eller betydelse för tolkningen av undersökningsobjektet och att det därför sparas avvikande och spektakulära fynd även om de saknar betydelse för de frågor som angetts i undersökningsplanen. Flera undersökare säger också att fyndkontexten har stor betydelse för vilket värde fynden tillmäts. I vilken utsträckning fynd i omrörda lager, t.ex. i ploglager tas till vara varierar dock. Även inställningen till så kallat recent material varierar. Även värderingen av massmaterial varierar, vilket troligen har sin grund i olika regionala forskningstraditioner och att massmaterial är en heterogen grupp d.v.s. vad som definieras som massmaterial ur vilket enstaka exemplar kan väljas ut varierar. Flintavslag är ett exempel på en fyndkategori som värderas olika beroende på forskningstraditioner, datering och i vilken region den påträffas.

Generellt tenderar yngre material och då framför allt sådant från de senaste århundradena att tillmätas mindre värde liksom starkt fragmenterade fynd och fyndkategorier som förekommer i stor mängd och som innehåller få observerbara variabler varför de oftare kasseras än andra kategorier av fynd. Som exempel omnämns ofta bränd lera utan avtryck.

Undersökningsbudgeten och särskilt den del som avser konservering av fynd har också en avgörande betydelse för vad som kommer att införlivas museisamlingarna. Detta då de flesta museer som regel inte vill ta emot okonserverade fynd, vilket får till följd att t.ex. odefinierbara järnfragment och spikar ofta kasseras.

I något enstaka fall har sammansättningen av museisamlingar haft betydelse för prioriteringen av vilka fynd som tas till vara. Som exempel kan nämnas Bohusläns museum som uttryckt en önskan om att få fynd från vikingatida boplatser medan museet är mindre angelägen om att införliva flintor från avslagsplatser på Lihultsboplatser.

Några informanter uppger att vilket och hur omfattande urval som görs är beroende av de enskilda arkeologernas kunskap, intresseinriktning och benägenhet att spara (ekorrmentalitet).

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

2. Hur registreras och dokumenteras fornyfynd som skall sparas respektive inte sparas? Sker det enligt riktlinjer från SHMM eller det museum som kommer att tilldelas fynden och proverna?

Vanligtvis registreras fynd som skall sparas digitalt i de programvaror som utvecklats för den uppdragsarkeologiska verksamheten och då vad gäller var de påträffats, art, mått, vikt eller antal. Speciella fynd och särskilt sådana som har betydelse för undersökningens målsättningar beskrivs oftast mer utförligt och fotas. Fotograferingen kan ske antingen för publicering av fynden i rapporter, artiklar eller för att man vill ha fynden dokumenterade inför att de konserveras. Teckning av fynd förekommer allt mer sällan. Kasserade fynd registreras som regel men det förekommer också att inga noteringar görs om vad som kasserats. Då det bestämts att fynden skall återdeponeras i provschakt som tas upp vid utredningar och förundersökningar registreras fynden som regel på samma sätt som fynd som sparas vid slutundersökningar.

3. Hur påverkar undersökningsmetodiken önskad fyndsammansättning/urvalet av fynd?

Hur och med vilka syften en undersökning genomförs har stor betydelse för vilket och hur omfattande fyndmaterial som kommer att samlas in. Värderingen av undersökningsobjektets informationspotential och vilka frågor som ska belysas är avgörande för hur undersökningen genomförs t.ex. vad gäller vilka delar som skall undersökas noggrant, extensivt eller inte alls. Detta gäller särskilt boplotsundersökningar där valet kan stå mellan sampling i form av rutgrävning, sökschakt/trancher eller avbaning med maskin.

Om och hur sällning genomförs har också betydelse för vilka föremål som är möjliga att ta tillvara. Om t.ex. fuktiga kulturlager maskinrävs, grävs igenom med spade, går igenom på hackbord eller vattensällas har en avgörande betydelse för det tillvaratagna fyndmaterialets art och omfattning. Vilket fyndmaterial som samlas in är också beroende av hur fyndkontext och stratigrafien bedöms. Ett fynd som påträffas i en definierbar kontext d.v.s. en urskiljbar anläggning eller ett lager i en intakt stratigrafi tillmäts som regel ett större källvärde än fynd från påförda eller omrörda lager.

Vad för fynd som samlats in har under de senaste decennierna också styrts av att de oftare använts för att datera och funktionsbestämma anläggningar än för forskning om fynden i sig. Flera av de undersökande institutionerna uppger också att av det tillvaratagna fyndmaterialet så kasseras en del efter det att det registrerats och i vissa fall analyserats. Detta gäller särskilt så kallade massmaterial, fynd med osäker kontext och fynd som tidsmässigt inte hör till den fornlämning som undersökningen primärt skall omfatta.

Även om det inte genomförts kontroller av hur mycket och vilka fyndkategorier som i praktiken väljs bort så är det rimligt att anta att det mest omfattande urvalet av vilka fynd som tas till vara görs i fält och att detta urval görs allt mera medvetet utifrån de frågor som ställts upp inför och under fältarbetet.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

4. Vad styr urvalet av fornfynd som skall konserveras?

Vilka och hur många fynd av dem som är i behov av konservering som också konserveras avgörs ofta av konserveringsbudgetens storlek. Flera informanter uppger att det är stora svårigheter med att kvantifiera konserveringsbehovet inför en undersökning och att det inte är ovanligt att man uppger för låga konserveringskostnader i undersökningsplanerna av rädsla för att missa uppdrag i anbudssituationer. Det är bl.a. därför som det sker urval även när det gäller vilka och hur många fynd som konserveras. Vilka fynd som konserveras avgörs av deras betydelse för de frågeställningarna som undersökningen har att belysa och vilket värde fynden tillmäts som utställningsföremål. Fragmenterade fynd, recenta sådana och fynd av likartat slag som påträffats i stor mängd t.ex. spikar och nitar konserveras mer sällan. Tillgången till de subventionerade konserveringstjänster som utförs av Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna har dock inneburit att även massmaterial av framför allt järn kunnat konserveras i en omfattning som annars inte skulle ha varit ekonomiskt möjligt. Kraftigt oxiderade metallfynd lämnas ibland till konservering för att kunna artbestämmas, antingen genom att de röntgats eller att de frampreparerats genom analyserande konservering.

Då flera museer inte längre vill ta emot okonserverade fynd innebär valet av vilka fynd som konserveras ytterligare en selektion av vilka fynd som kommer att tillföras museisamlingarna. Vissa museer tar dock i undantagsfall emot okonserverade fynd i förhoppning om att ekonomiska medel på ett eller annat sätt skall kunna frigöras för att även dessa skall kunna konserveras. Annars kasseras fynden.

5. Finns det generella skillnader i urval av fynd från olika tidsperioder eller olika fornlämningstyper?

Nästa alla informanter uppger att urvalet av fynd är beroende av fornlämningstyp och fyndens ålder. Över lag görs snävare urval från efterreformatoriska och fyndrika fornlämningstyper och särskilt om de undersökts vid ett flertal tillfällen. Ett undantag till detta är gravar och gravfält som intar en särställning. Detta kan ha sin förklaring i att undersökningar av gravar är mer traditionstyngda och att gravfynden tillmäts en särskild betydelse i egenskap av att vara så kallade slutna fynd och att de också till art och utseende har en större variation än boplatsfynd.

6. Vad styr urvalet av prover (eko- och geofakter)?

I förhållande till urvalet av artefakter som skall sparas så har de för undersökningen uppställda frågeställningarna en än större betydelse för vilka prover som samlas in. Enligt flera undersökare som tillfrågats så samlas det in färre prover nu än tidigare. Det har sannolikt sin förklaring i att säkra kontexter för proverna eftersträvas och att upphandlingsförfarandet inneburit att man tvingats minska på analyskostnader av olika slag.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

Syftet med provtagning uppges som regel vara att man vill ha underlag för dateringar, funktions- och miljöbedömningar.

7. Hur registreras och dokumenteras prover som skall sparas respektive sådana som inte skall sparas?

Prover registreras oftast digitalt. De uppgifter som registreras omfattar som regel art av prov samt var de tagits. Som regel slängs provmaterialet efter det att det analyserats. I enstaka fall sparar arkeologerna själva provmaterial en tid i förhoppning om att få extra medel för att genomföra analyser som inte rymts i den ordinarie undersökningsbudgeten. Detta beroende på att museerna som regel endast tar emot analyserat provmaterial och då sådant som kan likställas med artefakter d.v.s. ben och fröer. Några av undersökarna var väl medvetna om det tveksamma i att slänga analyserade prover då detta innebär att analyserna inte kan kontrolleras eller upprepas.

8. Görs det fysiska urvalet av fornfynd och prover som skall sparas kontinuerligt eller vid bestämda tillfällen och i så fall när äger dessa rum?

Valet av vad som skall tas till vara och sparas kan ske när som helst under undersökningen.

Vanligast är dock att mer omfattande urval görs efter det att undersökningsobjektet frilagts samt då fynden rengörs och registreras eller vid analys av fyndmaterialet i samband med rapportarbetet. Mindre vanligt är att urval görs inför det att fynden skall överlämnas till det museum som skall ta emot dem.

9. Sker samråd med fyndmottagande museum om urvalet av fornfynd och prover? Vad har det i så fall för betydelse för urvalet?

Merparten av de tillfrågade arkeologerna uppgav att de inte hade några samråd med samlingsansvariga på det museum som brukar ta emot fynden om vilket material de önskar få införliva med samlingarna. Endast i ett par fall uppgavs att informella samtal fördes mellan fältarkeologer och samlingsansvariga om urvalsfrågor. I dessa fall var det frågan om samtal mellan grävande arkeologer och samlingsansvariga på Bohuslänsmuseum och mellan arkeologer på Rio Kulturkooperativ och Göteborgs Stadsmuseum. Då samtal av detta slag förekommit har det som regel handlat om generella ställningstaganden från samlingsansvarigas sida om vad som inte ansetts angeläget att samla in på grund av överrepresentation i befintliga samlingar.

10. Var hamnar fornfynd som inte sparas?

Av intervjuerna framgår att kasserat material hanteras på ett olikartat sätt. En del lämnas på undersökningsplatsen medan det som kasseras efter det att fältarbetet avslutats antingen slängs i kontorets ordinarie sophantering eller körs till soptipp alternativt återvinningscentral för grovsopor. Några informanter uppgav att en del slängs i till kontoret näraliggande rabatter. Sannolikt åsyftades då hanteringen av kasserade jordprover. Även dumpning av kasserade

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

fynd i vatten har nämnts och då med motiveringen att de inte skall kunna leda till felaktiga tolkningar som indikationer på fornlämningsförekomst. I något fall uppgavs att kasserade fynd tillförts de pedagogiska samlingarna vid ett museum, d.v.s. de har inte accederats de ordinarie samlingarna utan använts barn och utbildningsverksamhet.

11. Hur hanteras icke undersökta delar av fornlämningen men som berörs av exploateringen med tanke på eventuellt fyndinnehåll?

De flesta som intervjuats uppgav att de inte viste hur massor från icke undersökta delar av en exploaterad fornlämning hanterades efter det att det arkeologiska fältarbetet avslutats. Vissa såg inte detta heller som ett problem medan andra var väl medvetna om att det skulle kunna leda till felaktiga bedömningar eller onödigt merarbete. På en följdfråga om de råkat ut för att jordmassor från gamla grävningar som dumpat på andra ställen än undersökningslokalen lett till felaktiga bedömningar om förekomst av fornlämning redovisades endast ett fåtal fall.

I dessa fall hade dock arkeologerna efter vist arbete kunnat avfärda platserna som fornlämningar med hjälp av stratigrafiska bedömningar eller upplysningar från närboende. Från Sörmlands museum uppgavs att arkeologerna har registrerat platser där material deponerats från tidigare grävningar i Nyköping för att undvika onödiga besiktningar då det emellanåt anmäldes av allmänheten att de där hittat arkeologiskt material.

Frågor till museerna:

1. Har museet en insamlingsstrategi för fornfynd och prover (eko- och geofakter)?

Inget av de tillfrågade museerna hade någon nedskrivna insamlingsstrategi som klargör vilka fyndkategorier museet önskar införliva med sina samlingar. Det som däremot finns, om än inte alltid så formaliserat, är ställningstaganden om fyndfördelning och vilka sorters undersökningar man vill ta emot fynd från. Det kan då vara frågan om att man antingen vill ha samtliga fynden från alla grävningar inom sitt län, från vissa fornlämningar eller från sina egna undersökningar. Några museer uppgav att de ibland för diskussioner med arkeologerna om vad för sorts material de inte önskar ta emot. Det kan t.ex. vara fråga om ben från VA-schakt eller vilket marin arkeologiskt material som kan rymmas i museet respektive vad som bör återdeponeras i vatten. Flera museer menade att det är fältarkeologerna som avgör vilket fyndmaterial som samlas in och då utifrån Länsstyrelsens anvisningar och den vetenskapliga inriktning som formulerats i underökningsplanen.

2. Tar museet emot prover?

Inställningen till att ta emot och förvara provmaterial av olika slag i museerna varierar kraftigt. Några museer uppgav att de inte tar emot provmaterial alls eller att det inte längre lämnas in prover till museet. De museer som tar emot

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

prover accederar dem i vissa fall till samlingarna t.ex. om de analyserats och det påträffats material som kan likställas med artefakter såsom sädeskorn. Några museer sparar prover en tid utan att föra in dem i huvudkatalogen eller tar bara emot visst material såsom dendrokronologiska prover eller om de kommer från särskilt intressanta underökningar. I de fall som prover sparas är det som regel fältarkeologerna som styr hur urvalet skall göras.

3. Önskar museet få andra typer av arkeologiskt material än det som normalt tilldelas museet?

Få museer uppgav att de aktivt bitt om någon särskild art av fynd. Endast Bohusläns Museum uppgav att de önskade fynd från en specificerad period och då i avsikt att bättre kunna spegla Bohusläns hela historia. I några fall önskades fynd från geografiskt skilda lokaler för att museet önskade spegla hela kommunens eller länets historia. Några museer framförde önskemål om lån av fynd från SHMM.

4. Tar museet emot icke konserverade fornyfynd som skulle vara i behov av konservering?

De flesta museerna tar inte längre emot okonserverade fynd eller så gör de det endast i undantagsfall och då det varit fråga om extra ordinära fynd. Ett undantag utgörs av Sigtuna museum som tar om hand alla fynd oavsett om det funnits möjligheter att konservera fynden eller inte. De flesta museerna uppgav att de har stora problem med äldre fyndmaterial som behöver omkonserveras och att de inte har de resurser som krävs för att hålla samlingarna i gott skick.

5. Registreras fynd av arkeologerna på ett tillfredsställande sätt i förhållande till museernas accessionsregistrering?

Flera museer har skilda system för registrering av fynd, ett som används inom uppdragsarkeologin och ett annat för museets samlingar. Såväl för den uppdragsarkeologiska registreringen som för museernas accederingsregistrering finns ett flertal olika programvaror, vilka som regel inte är kompatibla med varandra. Detta problem hanteras på lite olika sätt, några museer konverterar fynddata eller omregistrerar manuellt fynden medan andra nöjer sig med att registreringen enbart finns i den uppdragsarkeologiska databasen eller att endast lägga in vissa basdata i museets huvudkatalog. Detta liksom att det fortfarande finns analoga fynddatabaser som inte digitaliserats gör att fyndmaterialen ofta är svåråtkomliga. Problemet med de skilda registreringssystemen som troligen finns på de flesta museerna innebär ett merarbete såväl för museipersonalen som för de arkeologer och forskare som vill studera fynden.

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

6. Är det ett problem för museet med accessionsregistrering och förvaring av fornyfynd?

De flesta museerna uppgav att de har problem och i vissa fall stora sådana med att få plats med alla fynd och att hinna registrera dessa. Få museer har dock genomfört gallringar i befintliga samlingar av arkeologiskt material. När så skett har det oftast handlat om material t.ex. oanalyserade jordprover som inte fyndfördelats och registrerats i museets föremålsdatabas. Några få museer och då oftast sådan som skaffat nya magasinslokaler uppgav att de inte har utrymmesproblem. Förpackning av fynd liksom av benmaterial har i många fall gjorts på ett onödigt utrymmeskrävande sätt. På t.ex. Lunds Universitets Historiska Museum, LUHM, bestod det tillgängliga magasinsutrymmet till stor del av luft då fyndbackar och benkartonger oftast bara var halvfyllda innan ompackning påbörjades. Ompackning av befintliga samlingar är dock dyrt på grund av stor tidsåtgång och att förpackningsmaterialet oftast måste bytas ut. Att packa om 17000 lådor har för LUHM:s del kostnadsberäknats till 7,5 miljoner kronor bara för förpackningsmaterialet. Eftersläpningen med registreringen av samlingarna uppgavs bero på personalbrist men också på att det så kallade rapportberget, d.v.s. eftersläpning med att avrapportera de uppdragsarkeologiska undersökningarna till stor del avhjälpes. Det kan således vara så att rapportberget övergått till ett att vara ett "fyndberg" och därigenom ett tillfälligt problem med att accedera fynd från äldre grävningar då detta kan ske först efter det att undersöknings- rapporterna färdigställts och fyndfördelning genomförts. Några museer nämnde också problem med dåligt klimat i magasinerna, svårigheterna med att tillgängliggöra samlingarna och den ojämna tillströmningen av fynd. Ett problem som flera tog upp var att fynden skiljs från dokumentationen av undersökningen på så vis att fynden fördelas till museet medan viss del av dokumentationen arkiveras på annat ställe oftast i RAÄ:s arkiv, varigenom museet inte har direkt tillgång till alla uppgifter om t.ex. fyndkontexten. Förslag framfördes att visst fyndmaterial såsom analyserat humanosteologiskt material skulle kunna magasineras i särskilda för flera museer gemensamma magasin. Detta av etiska skäl eller för ökad åtkomlighet till materialen för forskare. Förslag väcktes också om att de grävande institutionerna, Länsstyrelsen och museet borde ha tidiga samråd om vilket fyndmaterial som bör konserveras och tillföras museisamlingarna och på vilket sätt museet kan bistå med inriktningen av kommande undersökningar.

7. I vilken utsträckning förvaras fynden i museets lokaler respektive i magasin geografiskt skilda från museet?

Av de tillfrågade museerna så uppgav ungefär hälften att de hade de arkeologiska samlingarna i magasin som låg avskilda från museets huvudbyggnad. Några var på väg att överföra fynden till sådana externa magasin. De museer som förvarade fynden i externa magasin såg detta som en tillfredsställande lösning då de på detta sätt få antingen en mer ändamålsenlig eller kostnadseffektivare förvaring av samlingarna. Problemet för museipersonalen att ta sig mellan de olika lokalerna framhölls visserligen som ett problem men hade av några löst på så vis att det som regel fanns personal på plats i de externa ma-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreterariatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

gasinen för uppordning och registrering av samlingarna men också för att ge service åt forskare som vill ta del av samlingarna.

8. Vilka nyttjar fornfynd och prover som museet tagit om hand samt hur används de?

De flesta museerna uppgav av föremålssamlingarna användes för olika sorters utställningar men också av forskare såväl från Sverige som från andra länder samt av arkeologer verksamma inom uppdragsarkeologin. Några museisamlingar besöks av studerande vid universitet och vissa visas ibland för skolbarn och allmänhet då man har ”öppet magasin”. Flertalet museer lånar också ut fynd för utställningsändamål. Intresset att ta del av insamlade prover verkar överlag vara litet för att inte säga näst intill obefintligt på de flesta museerna. Ett undantag som nämnts är dock benmaterial som emellanåt kommer till användning inom den osteologiska forskningen.

9. Finns det skillnader i nyttjandegraden av olika sorters fynd i museisamlingarna?

Det visade sig vara svårt att få någon entydig bild av i vilken omfattning olika fyndkategorier nyttjas. Detta troligen på att informanterna inte själva har mätt detta och att det varierar från museum till museum. Av samtalen med ansvariga för museisamlingarna kunde man dock ana att för utställningar och i olika pedagogiska verksamheter så var det oftast de mer traditionella artefakterna såsom gravgåvor och redskap som kom till användning. Forskares intresse uppgavs vara mer varierat så till vida att det både växlade över tid och kunde omfatta såväl de spektakulära fynden som de mer ordinära massmaterialen. Massmaterial så som bränd lera, starkt fragmenterad och spjälkad keramik, slagg samt ben nämndes dock av flera samlingsansvariga som sådana materialkategorier som sällan eller aldrig nyttjades.

Frågor till universitetsinstitutioner:

1. Har det vid universitetet uttryckt i skrift någon generell åsikt om vilka sorters arkeologiskt källmaterial från en exploateringsgrävning som bör bevaras respektive vad som är oviktigt att spara på för framtida forskning?

De tillfrågade universiteten har vad de tillfrågade informanterna meddelade inte officiellt eller i skrift uttryckt någon åsikt om vad för sorts fyndmaterial som skall tas till vara vid uppdragsarkeologiska underökningar. Enligt uppgift från Stockholms Universitet så genomförs universitetsforskning som behandlar uppdragsarkeologiskt material oftast av arkeologer som är eller har varit verksamma inom uppdragsarkeologin medan de forskare som inte varit det heller arbetar med material som de själva tagits fram. Studerande på B och C-nivå tar sig dock ibland an uppdragsarkeologiskt material, men då är det mer att betrakta som övningsuppgifter som inte alltid leder till nya forskningsresultat. Att urval av fynd och prover görs och måste göras utifrån de frågeställningar som ställts upp inför och under de uppdragsarkeologiska under-

Riksantikvarieämbetet
Verkssekreteriatet
Anders Hedman

2009-03-16

Dnr: 320-2917-2008

Version: 1.0

sökningarna hade man stor förståelse för. Vad man däremot var mer tveksam till var att göra gallringar i befintliga museisamlingar.

2. I vilken omfattning bedrivs forskning på arkeologiskt källmaterial av följande kategorier som framtagit i samband med exploateringsgrävningar:

1. Föremål som tillverkats av människor och som av hävd betraktats som artefakter, t.ex. gravfynd.
2. Restprodukter från mänsklig aktivitet som kan förekomma i stor omfattning, t.ex. avslag och lerklining
3. Ben
4. Ekofakter
5. Geofakter
6. Andra fyndkategorier (namnges)

Nyttjandet av fynd enligt de ovan uppställda kategorierna följer i stort den ordning de redovisats i. I forskningen används främst tillverkade föremål, därefter restprodukter och ben i ungefär samma omfattning. Dock är det vanligare att doktorander arbetar med benmaterial medan studerande på lägre nivåer vanligtvis inte gör det beroende på att de saknar osteologiutbildning. Minst nyttjas olika sorter av provmaterial. Några andra fyndkategorier än de ovan definierade omnämndes inte. Av de två förstnämnda kategorierna d.v.s. av de traditionella artefakterna så är det svårt att urskilja vad som utnyttjas mer frekvent då detta är beroende på de för stunden rådande forskningsinriktningarna.

3. Är universitet/institutionen beredd att ta emot arkeologiskt källmaterial från exploateringsgrävningar som annars skulle ha kasserat och i så fall vilka typer av de ovan uppräknade är universitetet/institutionen intresserad av att ta om hand?

Intresset för att ta om hand fyndmaterial som annars skulle ha kasserats för att genomföra studier på detsamma var minst sagt litet. Detta även om materialet kunde kasseras efter det att det analyserats. En av anledningarna till detta var svårigheterna med att påverka upplägget av fältarbetet och framtagandet av fynden.